

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ
КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

До захисту допустити:
зав. кафедри СФП
_____ Олена ПЕДЧЕНКО
« ___ » _____ 2021 р.

**«ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ
З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ»**

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Філологія. Переклад (українська, російська, польська)»
Дубовик Людмили Олександрівни

Науковий керівник:
Голоцукова Ю.О., кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент:
Голі-Оглу Т.В., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ___ » _____ 2021 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВНОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	12
1.1. Огляд наукової літератури, присвяченій перекладу термінів російської та української мов.....	12
1.2. Способи дієслівного термінотворення	20
1.2.1. Префіксальних способів термінотворення в російській і українській мовах	22
1.2.2. Суфіксальний спосіб термінотворення в російській і українській мовах	26
1.2.3. Префіксально-суфіксальний спосіб термінотворення в російській і українській мовах	30
1.3. Труднощі перекладу дієслів-термінів, обумовлені відмінностями у словотворчих системах російського і української мов	33
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	40
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ДІЄСЛІВНИХ КАТЕГОРІЙ НА ВИБІР ТЕРМІНА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З РОСІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ	42
2.1. Урахування виду дієслів при перекладі термінів, що позначають процесові поняття.....	42
2.1.1. Терміни, що позначають дію	43
2.1.2. Терміни, що позначають назву дії	47
2.1.3. Терміни, що позначають наслідок дії або величину, якою її вимірюють	49
2.2. Урахування категорії стану при перекладі термінів, що позначають процесові поняття.....	51
2.2.1. Терміни, що позначають властивості об'єктів і суб'єктів за дією.....	51

2.3. Урахування перехідності / неперехідності дієслів	55
2.3.1. Терміни, що позначають перебування об'єкта або суб'єкта у стані дії.....	55
2.3.2. Терміни, які позначають найменування учасників процесу	58
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТОК	77

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ

Умовні скорочення

акт. – активний (-а)
багатораз. – багаторазовий (-а)
власт. – властивість
док. – доконаний (-а)
здатн. – здатність
недок. – недоконаний (-а)
неперех. – неперехідний (-а)
пас. – пасивний (-а)
перех. – перехідний (-а)
рос. – російський
укр. – український
х-ка – характеристика

Умовні позначення

в акт. дії – перебування у стані активної дії
док. дія – доконана дія (яку вже здійснено або буде здійснено)
здатн. акт. – здатний виконувати активну дію, хоч не обов’язково призначений для цього
здатн. пас. – здатний виконувати пасивну дію (властивість проявляти наслідок дії на собі)
здатн. неперех. – здатний виконувати неперехідну дію
недок. дія – недоконана дія (загальна назва дії)
неперех. дія – неперехідна дія (дія, спрямована на самого себе або ні на кого)
перех. дія – перехідна дія (дія активного виконавця, спрямована на пасивний об’єкт)
признач. – призначений виконувати активну дію
у пас. дії – перебування у стані пасивної дії

ВСТУП

Сучасна епоха характеризується бурхливим розвитком усіх галузей науки і техніки, процесами їх інтеграції та міжнародного кооперування. У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення системи передачі та обробки інформації, співпраці вчених різних країн у різних сферах науки.

Це, безумовно, вносить суттєві корективи в лінгвістичну модель світу, оскільки субмови науки і техніки розвинулися настільки, що нерідко між професіоналами відповідної галузі відсутнє будь-яке порозуміння. Саме тому вивчення термінологічної лексики як каркасного словника мови фахівців – одна з найактуальніших завдань сучасної лінгвістики.

Зауважимо, що українська мова лише порівняно недавно підвищила свій статус, розширивши сферу свого застосування і тому вимагає модернізації своєї лексики з метою пристосування її до тієї чи іншої термінології мов світу і, в першу чергу, до термінології російської мови.

Протягом останніх років в Україні проведено серйозні наукові дослідження в термінології. Свідченням посиленої уваги наукової еліти до проблем російської та української термінології стали загальноукраїнські конференції, відображення термінологічної тематики у матеріалах міжнародних конгресів, а також численні публікації в наукових збірниках і засобах масової інформації.

Разом з тим, термінологічний «бум» спричинив ряд проблем, які потребують невідкладного вирішення. Серед цих проблем – уніфікація і стандартизація науково-технічної термінології, редагування і анотування наукових текстів. Вирішенням цих актуальних проблем термінознавства займаються вчені різних країн світу, у тому числі: В. Даниленко, Б.Головін, Т.Канделаки, А. Крижанівська, Т. Панько, Л. Симоненко, Т. Кияк і багато інших.

Надзвичайно актуальною і однією з найскладніших є проблема інтенсифікації та оптимізації перекладу науково-технічної літератури, оскільки

невдалий переклад терміна, спотворене найменування може призвести до спотворення наукової концепції. Український дослідник І. Білодід підкреслює, що «при створенні нових термінів перед укладачами постає, на перший погляд, не дуже суттєва проблема: як передати новий термін у рідній мові. Чи просто запозичити його з мови-джерела, переписавши його за правилами рідної орфографії, чи перекласти цей термін на рідну мову. А якщо перекласти, то яким чином – буквально (під кальку) чи описово? Ця проблема є досить серйозною». [9, с. 15]

Великий внесок у розробку теорії перекладу науково-технічних текстів вніс В. Комісарів. Актуальною є й має велике практичне значення наукова робота «Про лінгвістичне забезпечення банку термінів» В. Муравицького, В. Перебийноса [78], в якій викладено основні принципи перекладу терміна-оригіналу, а також праці В. Даниленко «Про граматичні особливості термінів-іменників» [38], «Про термінологічне словотворення» [39], «Російська термінологія: Досвід лінгвіст. опису» [41], Б. Головіна «Термін і слово» [29], чий дослідження в теорії термінознавства мають велике значення у практиці перекладу.

При виконанні роботи особливу увагу ми приділили проблемі перекладу термінів, що позначають процесові поняття як важливої складової російсько-українського перекладу.

Зауважимо, що поняття процесу передбачає ті чи інші зміни, які відбуваються в часі. Дієслово позначає процес і виражає це значення у формах виду, стану, особи, числа, часу, способу, роду (у минулому часі і умовному способі).

Аналіз наукових робіт зарубіжних і вітчизняних термінологів свідчить про те, що питання про роль дієслів у науково-технічній термінології належить до найбільш складних і найменш досліджених аспектів синхронного дослідження термінів. Дійсно, у мовній ієрархії ця частина мови займає центральну позицію, має активну і широку валентність, а за наявністю кількості морфологічних форм і категорій помітно виділяється серед інших лексико-граматичних класів

слів. Саме система дієслова налічує найбільшу кількість віддієслівних похідних, які в науковій літературі позначені термінами.

У руслі цієї проблеми є актуальними і мають значне практичне значення дослідження Г. Винокура, який підкреслював, що в російській науковій термінології ««дієслівність» як граматична категорія дії виступає не у формі самих дієслів, а у формі віддієслівних іменників, що зберігають значення процесу». [25, с. 419]

На наш погляд, для вирішення проблем російського дієслівного термінотворення представляють інтерес висновки О. Ахманової про терміноутворювальні моделі, вихідним компонентом в яких служить іменник зі значенням «назва дії» [4].

Однак, вченими встановлено, що в українській термінології, на відміну від російської, дію (процес) у більшості випадків позначають дієслова. Тому сучасний науково-технічний переклад часто вимагає визначення віддієслівних похідних, що, у свою чергу, передбачає наявність чіткої системи термінотворчих правил. Спробою розв'язати ці актуальні проблеми термінознавства стали праці А. Крижановської про творення технічних і математичних термінів в українській мові, а також висновки другої і третьої Міжнародних наукових конференцій з проблем української термінології, на основі яких були рекомендовані деякі способи дієслівного термінотворення української мови в зіставленні з відповідними російськими словотворчими типами [59].

Однак, слід зауважити, що спеціальних робіт, в яких фундаментально було б досліджено проблему російсько-українського перекладу щодо узгодженості способів найменування термінів, що позначають процесові поняття, фактично немає.

Пошук вирішень цих актуальних проблем науково-технічного світу сприяв усвідомленому вибору нами теми роботи.

Мета даної роботи:

1) систематизація способів дієслівного термінотворення в російській і українській мовах;

2) встановлення причин невідповідностей при перекладі термінів, що позначають процесові поняття, з російської на українську мову;

3) відстеження впливу дієслівних категорій на вибір термінів, що позначають процесові поняття, при перекладі їх з російської на українську мову.

Для досягнення поставленої мети нам необхідно вирішити такі **завдання**:

1) вивчити теоретичні основи і наукові концепції з проблеми формування і становлення науково-технічної термінології в російській і українській мовах;

2) порівняти способи дієслівного термінотворення російської та української мов;

3) на основі відібраного з науково-технічних словників і наукових текстів матеріалу проаналізувати і показати особливості перекладу термінів, що позначають процесові поняття, з російської на українську мову;

4) проаналізувати, як на вибір термінів, що позначають процесові поняття, при перекладі їх з російської на українську мову впливають вид, стан, перехідність / неперехідність похідного дієслова;

5) сформулювати основні напрями подальших досліджень з проблеми російсько-українського перекладу науково-технічних термінів, що позначають процесові поняття.

Об'єктом нашого дослідження є науково-технічні терміни. **Предметом** – граматичні категорії науково-технічних термінів, виражених дієсловами і дієслівними формами, у російській і українській мовах, які впливають на вибір терміна при перекладі.

Матеріалом дослідження стали науково-технічні терміни, що позначають процесові поняття, виділені нами з російсько-українських словників науково-технічної термінології і з наукових технічних текстів.

Було досліджено такі перекладні словники:

1. Войналович О., Моргунюк В. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія пресових понять). Київ: Вирій. 1997. 256 с.
2. В. В. Гейченко. Русско-украинский словарь научной терминологии. Математика. Физика. Техника. Науки о Земле и Космосе. Київ. 1997.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов. энциклопедия. 1972.
4. Російсько-український технічний словник. Київ: Держ. вид-во техн. літератури. УРСР. 1961. 648 с.
5. Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки. Київ. 1994.
6. Російсько-український фізичний словник. Київ. 1959.
7. Бугай А. С. Короткий тлумачний математичний словник. Київ. 1964.

Було досліджено такі наукові технічні тексти:

1. Алексеев А. К., Алексеева О. А. Електрообладнання металургійного виробництва. Маріуполь: 2008.
2. Артюх В. Г. Завантаження і перевантаження в металургійних машинах. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 244с.
3. Єфременко В. Г. Підвищення довговічності деталей машин. Маріуполь: 2008. 184с.
4. Косенко А. А. Технологія і устаткування паяння. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 112с.
5. Маслов В. А. Теплотехніка для металургів (частина II). Маріуполь: ПДТУ. 2008. 224 с.
6. Маслов В. А. Теплотехніка для металургів (частина I). Маріуполь: ПДТУ. 2008. 225 с.
7. Нестеров О. Ю. Охорона праці в зварювальному виробництві. Маріуполь: 2008. 105с.

8. Парунакян В. Е., Хара М. В. Загальний курс транспорту. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 203 с.
9. Пхайко Е. С. Динаміка і міцність металургійних машин. Маріуполь: ПДТУ 2008. 93с.
10. Руських В. П., Кривенко С. В., Кривенко О. В., Семаковав В. Б. Технологічні основи автоматичного керування аглодоменним виробництвом. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 150 с.
11. Серенко О. М., Роянов В. О. Зварювання. Вступ до спеціальності. Маруполь: ПДТУ. 2008. 258 с.
12. Сударев В. П. Харлашин П. С. Методологія і статистичні дослідження в металургії. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 217 с.

Обсяг дослідженого нами матеріалу склав 340 карток.

Структура роботи представлена п'ятьма розділами:

- I. Вступ
- II. Основна частина
- III. Загальні висновки
- IV. Список літератури
- V. Додаток

У **Вступі** ми виділили основні проблеми науково-технічної термінології російської та української мов; показали надзвичайну актуальність проблеми сучасного російсько-українського перекладу термінів, що позначають процесові поняття; обґрунтували вибір теми роботи; визначили цілі та завдання нашого дослідження.

В **Основний** частини, що складається з двох розділів, ми провели порівняльний аналіз дієслівного термінотворення в російській і українській мовах; охарактеризували продуктивні способи творення термінів, що позначають процесові поняття в російській і українській мовах; на основі матеріалів науково-технічних словників і науково-технічних текстів проаналізували особливості російсько-українського перекладу термінів, що позначають процесові поняття.

У **Висновках** ми узагальнили результати, отримані в ході виконання роботи; показали і довели вплив і врахування дієслівних категорій при перекладі термінів, що позначають процесові поняття, з російської на українську мову; визначили напрями подальших досліджень з проблем термінології.

У ході роботи було вивчено 104 джерела науково-технічної літератури, проаналізовано понад 16 науково-технічних статей і 10 підручників і навчальних посібників для учнів шкіл, ліцеїв, а також для студентів вищих технічних навчальних закладів, зазначених у списку використаної літератури.

Додаток містить перелік дослідженого словникового матеріалу.

Теоретичне значення даного дослідження полягає в поглибленому вивченні даної проблеми, розглянутої нами на конкретному, самостійно виділеному і проаналізованому матеріалі.

Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що результати, отримані нами в ході дослідження, можуть бути використані при читанні спецкурсу з лексикології, зокрема термінології сучасної російської та української мов, при написанні методичних рекомендацій для практичних занять з російсько-українського перекладу науково-технічних термінів у гуманітарних інститутах і гуманітарних факультетах університетів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати проведеного дослідження доповідались на Декаді студентської науки (Маріуполь, 2020), Міжнародній інтернет-конференції «Сучасні славістичні студії: основні напрями і перспективи досліджень» (Маріуполь, 2021), засіданнях кафедри слов'янської філології та перекладу.

Публікації. Результати дослідження викладено у 3 друкованих працях: 1 стаття і 2 тези доповіді.

РОЗДІЛ 1.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВНОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

1.1. Огляд наукової літератури, присвяченій перекладу термінів російської та української мов

Теоретичні проблеми, пов'язані з російською та українською термінологією, привертають увагу багатьох дослідників, як фахівців різних галузей народного господарства, науки і культури – носіїв термінології, так і лінгвістів.

Інтерес до проблемам науково-технічної термінології обумовлюється значимістю природи даного мовного явища і його практичною значущістю.

У середині минулого століття термінологічні проблеми обговорювалися у працях Г. Винокура, Н. Андрєєва, О. Ахманова, В. Виноградова, Т. Канделаки, Н. Кузькіна, Р. Піотровського, О. Реформатського і багатьох інших. Однак більшість термінологічних робіт мала своїм об'єктом не власне термін і термінологію, а лінгвістичну поведінку терміна в художніх текстах.

На сучасному етапі розвитку суспільства в зв'язку з ростом соціальної ролі науки, безперервним збільшенням обсягу і ускладненням змісту наукової і технічної інформації предметом лінгвістики стає термінологія спеціальних галузей знань, усе більшого значення набуває поглиблене і багатоаспектне дослідження наукової та науково-технічної термінології.

Проблемами науково-технічної термінології займаються вчені в різних країнах світу: в Австрії (О. Вюстер), Німеччині (Гофман), Англії (Сейгер), Америці (А. Вовк), Польщі (Гайда, З. Стобескі), Латвії (Г. Грабіс), Росії (В. Даниленко), Україні (А. Крижанівська). Термінологи Англії працюють над проблемою термінології в інженерії, польські вчені створили міжнародний орган уніфікації термінологічних неологізмів. У Німеччині розглядають зв'язок терміна з мовою, в Австрії в центрі уваги – логічні аспекти термінології та міжнародні стандарти.

Історія російської та української культури також свідчить про неослабну увагу наукової еліти до проблем термінології.

Проблеми наукової і науково-технічної термінології були досліджені в роботах К. Авербуха, І. Волкової, А. Герда, В. Лейчика, А. Моїсеєва, В. Прохорової, Є. Скороходько. З нашого погляду, особливо вагоме теоретичне і практичне значення мають наукові праці з термінології В. Даниленко. Особливий інтерес для нашого дослідження становлять висновки, викладені В. Даниленко в роботі «Російська термінологія. Досвід лінгвістичного опису», в якій дослідник розкриває функції терміна в різних сферах діяльності. Дослідження В. Даниленко демонструють, що в російській мові функції терміна визначаються особливостями його семантики: у наукових термінах на перший план виступає співвіднесеність з поняттям, а в технічних – співвіднесеність із предметом, що називається. На думку В. Даниленко, виробничі і технічні (але не наукові) терміни семантично близькі до слів загальноживаних, причому межа між виробничо-технічним терміном і загальноживаним словом може бути проведена лише за допомогою контекстуального аналізу. Ця проблема термінології актуальна і на сьогоднішній день.

Значну роль у розвитку термінознавства зіграла робота Г. Винокура «Про деякі явища словотворення в російській технічній термінології» [24, с. 3 – 54]. Саме Г. Винокуру належить заслуга постановки питань про лінгвістичну сутність терміна, природу і організацію термінологій, співвідношення між номенклатурою і термінологією – тих питань, які і сьогодні перебувають у фокусі мовознавчого аналізу.

Основні напрями термінологічної роботи в Україні передбачають узгодженість національної та міжнародної термінології, вироблення методологічних принципів уніфікації терміносистем, їх збагачення за рахунок власних мовних одиниць і необхідних на даний час лексичних запозичень, участь українських термінологів у роботі міжнародних організацій з питань стандартизації, створення різного роду термінологічних словників у співпраці фахівців відповідних галузей науки і техніки, а також філологів.

Праці українських вчених розкривають загальну картину розвитку української термінології, пояснюють специфічні процеси, характерні для термінології окремих наук. У сучасному українському термінознавстві є дослідження, присвячені суспільно-політичній (Т. Панько), математичній (А. Крейтор), фізичній (В. Пілецький), радіотехнічній (І. Кочан), соціально-економічній (Т. Панько, А. Буряк) термінології. Технічну та виробничу термінологію української мови досліджували Л. Симоненко, А. Крижанівська. Загальнонауковій термінології і її особливостям присвячено монографічне дослідження А. Коваль. Питання структури і системної організації українських термінів розглядалося в колективній праці А. Крижановської, Т. Панько, Л. Симоненко «Склад і структура термінологічної лексики української мови» [59]. Ця робота українських дослідників, присвячена технічній і виробничій термінології і, зокрема, способам термінотворення в українській мові, викликала у нас найбільший інтерес.

Але однією з найскладніших проблем термінознавства є проблема перекладу термінів. Вирішенням цієї проблеми займалися і продовжують займатися провідні термінологи всього світу, у тому числі України: Є. Скороходько, Т. Кияк, В. Комісаров, Б. Головін, В. Моргунюк.

Термінолог Є. Скороходько вважає, що основна проблема, яку доводиться вирішувати перекладачеві науково-технічної літератури, полягає саме у перекладі термінів. Неправильний або неточний переклад часто призводить до появи неологізмів, які становлять досить великий відсоток всієї лексики у перекладах. «Справа в тому, що перекладачі змушені винаходити засоби передачі відсутнього терміна для подальшої його стандартизації та закріплення у відповідних термінологічних словниках. А виходячи з того, що будь-який словник претендує на істину в останній інстанції, перекладач має своїм завданням враховувати не тільки досвід найбільш розвинених мов світу, а й місцеві умови, і традиції, пов'язані зі словниковим складом мови. Важливу роль відіграє інша проблема: як можна вдаліше з'єднати національні традиції з урахуванням світового досвіду» [105, с. 261].

Ще одна проблема, з якою стикається перекладач, – це проблема приналежності того чи іншого терміна до певної галузі. У процесі науково-технічного перекладу певні труднощі виникають у зв'язку з поділом лексики на загальноживану, загальнонаукову і вузькопрофесійну. Т. Кияк вважає, що перед перекладачем стоїть завдання визначити, чи є певний термін загальнонауковим, або його можна використовувати лише у відповідній галузі [53].

В. Комісаров, розкриваючи специфіку перекладу, виділяє три ряди факторів, які повинні враховуватися при описі перекладів. По-перше, сама по собі приналежність оригіналу до особливого функційного стилю може впливати на характер перекладацького процесу і вимагати від перекладача застосування особливих методів і прийомів. По-друге, орієнтованість на подібний оригінал може зумовити стилістичні характеристики тексту перекладу, а, отже, і необхідність вибору таких мовних засобів, які характеризують аналогічний функційний стиль. І, нарешті, у результаті взаємодії цих двох факторів можуть виявлятися власне перекладацькі особливості, пов'язані як із загальними рисами і відмінностями між мовними ознаками аналогічних функційних стилів, так і з особливими умовами і завданнями перекладацького процесу.

В. Комісаров підкреслює, що в рамках кожного функційного стилю можна виділити деякі мовні особливості, вплив яких на хід і результат процесу перекладу досить значний.

У науково-технічному стилі – це лексико-граматичні особливості науково-технічних матеріалів і, у першу чергу, провідна роль термінології та спеціальної лексики. Характерними особливостями науково-технічного стилю є його інформативність (змістовність), логічність (сувора послідовність, чіткий зв'язок між основною ідеєю і деталями), точність і об'єктивність, ясність і зрозумілість. У сфері лексики – це, перш за все, використання науково-технічної термінології [56].

Теоретичний аналіз семантичного термінотворення у дослідженнях В. Даниленко, Б. Головіна допомагає встановити місце і роль цього способу в сучасній термінології, показує ступінь активності його в різних терміносистемах, виділяє продуктивні і непродуктивні моделі семантичного утворення, встановлює статус термінів семантичного утворення в синонімічних рядах термінів, дозволяє вирішити деякі теоретичні проблеми термінознавства. Це має велике значення і для термінологічної практики: для роботи з упорядкування терміносистем у термінологічній лексикографії, у практиці перекладу [29, 37 – 42].

Зауважимо, що останнім часом українське термінознавство поповнилося кількома працями, присвяченими проблемам термінології і термінотворення.

Цікавою є також робота Г. Наконечної «Теперішній етап розвитку української науково-технічної термінології», в якій термінолог виділяє п'ять підходів до вирішення проблеми впорядкування і систематизації української науково-технічної термінології:

1-й підхід – формальний. Головним для нього є кількісний показник – якнайшвидше видання словника;

2-й підхід – етнографічний. Він ґрунтується на ідеї відродження національної термінології;

3-й підхід – консервативний. Його прихильники виступають за збереження науково-технічної термінології в такому вигляді, якого вона набула за радянських часів;

4-й підхід – інтернаціональний. Для нього характерне введення в науково-технічну термінологію значної кількості запозичень із західноєвропейських мов, і особливо з англійської.

5-й підхід – помірний. Він передбачає упорядкування української науково-технічної термінології з урахуванням історичних, національних, політичних чинників і вироблення її оптимального варіанту [79].

Особливий інтерес викликала у нас робота В.Моргунюка «Зауваження щодо опрацювання державних стандартів із науково-технічної термінології»

[77], яка охоплює словотвірні проблеми української термінології. Це стислий виклад основних способів називання в українській мові технічних термінів у зіставленні з відповідними російськими словотворчими типами. За допомогою словотворчих засобів автор намагається розмежувати технічні терміни та їх різновиди. В. Моргунок наводить також словотвірні моделі для перекладу російських активних дієприкметників. Наприклад, термін *определяющий* термінолог пропонує перекладати на українську мову, використовуючи такі словотвірні моделі:

- 1) що + дієслово: *що визначає*;
- 2) прикметник: *визначальний*;
- 3) іменник: *визначник*.

Хоча на думку українського дослідника Б. Рицаря, що спеціалізується на проблемах термінології в радіоелектроніці, невелика кількість активних дієприкметників теперішнього часу в українській термінології може функціонувати – у тому випадку, коли такі терміни найточніше передають поняття процесу.

Порівняймо: *ионизирующее* излучение – *іонізуюче* випромінювання [88].

На наш погляд, для проведення порівняльного аналізу способів термінотворення в російській і українській мовах цікавими є роботи О. Тараненко, в яких відстежується конкуренція російської мови, залежність будови і тенденцій розвитку української мови від російської та польської мов [88].

Зауважимо, що дослідники М. Муравицька, В. Перебийніс вважають, що при перекладі терміна-оригіналу необхідно користуватися однією і тією самою назвою у всьому тексті, а при виборі перекладної відповідності враховувати вмотивованість терміна і точність передачі позначуваного ним поняття, оскільки невдалий або неправильний переклад терміна може призвести до спотворення наукової концепції. Ці висновки термінологів лягли в основу нашого дослідження [78].

Спробою розв'язати частину проблем термінотворення і правопису в українській науковій мові стали «Пропозиції щодо вдосконалення української науково-технічної термінології», вироблені на першій Міжнародній науковій конференції «Проблеми української науково-технічної термінології» (Львів, 1992) та «Термінологічна конвенція правопису», яку прийняли учасники Міжнародної конференції «Фізика в Україні» (Київ, 1993).

Найбільший інтерес серед вивчених нами наукових джерел викликали роботи, присвячені ролі дієслів в аспекті синхронного дослідження термінів. Як уже зазначалося вище, питання про роль термінів, виражених дієсловами, в російсько-українському перекладі належить до найбільш складних і найменш досліджених питань термінології.

На нашу думку, цікавими в руслі цієї проблеми є дослідження Г. Винокура, В. Даниленко, О. Ахманової, які вказують на переважно іменний характер термінів, що позначають процесові поняття, в російській мові.

Однак, аналіз науково-технічних матеріалів, проведений в ході виконання роботи, дозволяє нам стверджувати, що для російської мови, дійсно, типово позначення одним словом дії і її результату, але в українській термінології дію (процес) у більшості випадків позначають дієслова. Тому сучасний російсько-український науково-технічний переклад часто вимагає визначення віддієслівних похідних, що, у свою чергу, передбачає наявність чіткої системи термінотворчих правил. Виходячи з цього, на наш погляд, особливої уваги заслуговують рекомендації другої і третьої Міжнародних наукових конференцій з проблем української науково-технічної термінології, на основі яких О. Войналович і В. Моргунюк запропонували систему термінотворчих правил, яка дозволяє поліпшити якість перекладу термінів, що позначають процесові поняття, в науково-технічних текстах російської та української мов [77].

Таким чином, важливою передумовою розвитку і функціонування сучасної української науково-технічної термінології є її невід'ємний зв'язок з термінологією російської мови. Але мовознавчі дослідження провідних вчених

В. Даниленко, А. Крижановської, Т. Панько, Л.Симоненко, О. Войналовича, В. Моргунюка довели певну суперечливість між нормативними вимогами і дійсним станом і характером сучасної науково-технічної російської і української термінології. Саме тому проблема російсько-українського перекладу термінів актуальна і вимагає більш глибокого вивчення.

1.2. Способи дієслівного термінотворення

Порівняльний аналіз науково-технічних текстів, матеріалів науково-технічних словників, проведений нами в ході виконання роботи, свідчить про різноманітність термінологічних лексем у різних сферах професійної діяльності.

Сучасний стан науки дозволяє запропонувати такі визначення терміна і термінології.

Термін – це слово або підрядне словосполучення, що має спеціальне значення, яке виражає і формує професійне поняття і застосовується в процесі пізнання і освоєння наукових і професійно-технічних об'єктів і відносин між ними.

Термінологія – це співвіднесена з професійною сферою діяльності (сферою знання, техніки, управління, культури) сукупність термінів, пов'язаних одна з одною на понятійному, лексико-семантичному, словотвірному та граматичному рівнях [20].

Як зауважив Д. Лотте «у техніці термінуються такі основні категорії понять: процеси (явища); предмети техніки (матеріали, знаряддя, інструменти, деталі); властивості; розрахункові поняття (параметри, геометричні образи); одиниці виміру», які в російських словниках у більшості випадків виражені іменниками [69, 70].

Однак, аналізуючи наукові праці з термінології, а також, порівнюючи використання термінів, що позначають процесові поняття, в науково-технічних текстах і термінів, що подаються в російсько-українських словниках, ми прийшли до висновку, що в реальній практиці в науково-технічній термінології російської і української мов поняття процесу частіше виражають дієсловами.

Наприклад:

рос.: *дублировать, вибрировать, чеканить, логарифмировать, ионизировать, фосфоресцировать;*

укр.: *дублювати, вібрувати, чеканити, логарифмувати, іонізувати, фосфоресціювати.*

Порівняльний аналіз російської та української морфології дозволяє виділити загальні для цих мов ознаки дієслова як частини мови:

- 1) дієслово – це клас слів, який позначає дію або стан як процес;
- 2) дієслова характеризується такими граматичними категоріями як вид, стан, час, спосіб, особа, число і для деяких форм – рід, який, хоча і не властивий дієслову, але є в однині минулого часу і в умовному способі;
- 3) в систему дієслова входять як власне дієслова, так і слова, які за своєю семантикою і граматичним (морфологічним і синтаксичним) особливостям відрізняються від дієслів. Серед них виділяються слова, близькі до іменника (інфінітив), прикметника (дієприкметник), до прислівника (дієприслівник);
- 4) всім без винятку дієслівним формам властиві видові і станові значення.

Дієслівне термінотворення в російській і українській мовах підпорядковується тим самим закономірностям, регулюється тими самими моделями, що і дієслівне словотворення в цілому. Однак словотвірні системи дієслів російської та української мов мають специфічні відмінні риси, що вносить свої корективи в термінотворення і переклад термінів.

Порівняльний аналіз російського та українського дієслівного словотвору свідчить про наявність в цих системах ряду загальних ознак:

- 1) дієслівне словотворення російської та української мов – це складні дериваційні системи, в яких взаємодіють різноманітні способи і засоби утворення похідних лексичних одиниць;
- 2) в обох мовах розрізняють два типи дієслівного словотворення: відіменний, тобто утворення дієслів від основ інших частин мови, і віддієслівний (внутрішньодієслівний), тобто утворення дієслів від основ дієслів;
- 3) чільне місце у словотворенні російських і українських дієслів посідає віддієслівний словотвір, тобто типи, вироблені від дієслова чистою префіксацією і префіксально-суфіксальним способом;
- 4) суфіксальний словотвір дієслів як в російській, так і в українській мовах, має менше значення і не відрізняється різноманітністю;

5) словоскладання для дієслів зовсім малохарактерні;

6) для дієслів, що позначають процесові поняття (назва дії, наслідок дії, здатність до дії, перебування у дії), найбільш характерні і значущі префіксальний, суфіксальний і префіксально-суфіксальний способи словотвору.

Ці, виділені нами, загальні ознаки дієслівного словотворення характерні, у цілому, для російського і українського дієслівного термінотворення.

Розглянемо способи і особливості дієслівного термінотворення в російській і українській мовах.

1.2.1. Префіксальних способів термінотворення в російській і українській мовах

У дієслівному термінотворенні російської та української мов префіксація має значну перевагу і відрізняється багатством і виразністю. Дієслівні префікси російської та української мов у переважній більшості співвідносні з первинними прийменниками, але мають різні форми під впливом різних фонетичних процесів, властивих цим мовам:

Порівняємо:

рос.: *в-, у-, без-, от- (ота-), до-, за-, с- (со-), из- (изо-, не-), на-, над- (надо-), о- (обо-), по-, под- (подо-), про-, при-, перед-*;

укр.: *в-, у- (уви-), без-, від- (од-, от-, оді-), до-, за- з- (с-), ар-, зі- (із), на-, над- (наді-), об-, о- (оді-, обо-), по-, під-(піді-), про-, при-, перед-*.

Наприклад: *налаживать – налагодити,*

расчленишь – розчленувати,

подогревать – підігрівати,

отрезать – відрізати,

привязать – прив'язати.

Дієслівні префікси, співвідносні з прийменниками, часто зберігають значення, споріднені з функціями відповідних прийменників.

Наприклад, однією з найвиразніших функцій префікса *в-* (*у-*) в російській і українській мовах є типове для відповідного прийменника значення дії, спрямованої всередину предмета:

У російській мові:	В українській мові:
1. <i>Вводить</i> данные примеси необходимо при температуре выше 60°C.	1. <i>Уводити</i> дані домішки необхідно при температурі вище за 60°C.
2. Затем медленно <i>вдавить</i> стержень внутрь цилиндра.	2. Потім повільно <i>втиснути</i> стержень усередину циліндра.

Порівняймо:

У дієсловах з префіксом *при-* у російській і *при-* в українській мовах яскравіше виступає відтінок приєднання, додавання до чого-небудь:

рос.: *примыкать, повертеть, прикрепит, привинтит;*

укр.: *примикати, прикрутити, прикріпити, пригвинтити.*

Порівняймо:

У російській мові:	В українській мові:
1. Ответвление электрической цепи <i>примыкает</i> к главной цепи и замыкает ее.	1. Відгалуження електричного ланцюга <i>примикає</i> до головного ланцюга й замикає його.
2. Потом <i>прикрепит</i> днище.	2. Потім <i>прикріпити</i> днище.

Але у більшості російських і українських дієслів значення префіксів і їх функцій не збігаються зі значенням і функцією прийменників, оскільки префікси набувають специфічного значення і функції від значення дієслівного кореня і певних суфіксів:

Порівняємо:

рус.: *убежать* и *убить*,

прибежать и *прикрыть*;

укр.: *вбігти* и *вбити*,

прибігти и прикрыти.

У словах *убить* та *прикрыть* зв'язок префіксів зі спорідненими прийменниками значною мірою втрачається.

Іноді префікси, зберігаючи семантичний зв'язок з відповідними прийменниками, зовсім змінюють значення дієслова так, що початкове значення кореня виявляється затемненим.

Порівняємо:

рос.: *застать, достать, пристать, отстать;*

продать, поддать, придать;

укр.: *застати, дістати, пристати, відстати;*

продати, піддати, придати.

У дієслівному словотворенні використовуються також префікси, які не мають відповідників серед прийменників і передають відтінки, які не є типовими для цих прийменників. У російській мові це префікси *вы-*, *пере-*, *раз-* (*рас-*), *воз-*, а в українській – *ви-*, *пере-*, *роз-*.

Наприклад, якщо префікс *вы-* в російській мові і префікс *ви-* в українській мові за значенням можуть збігатися з функцією прийменника *у-* (значить віддалення від чогось, напрямок дії з середини назовні),

Порівняємо:

вытекает – витікати;

вынести – винести;

выгнать – вигнати;

то префікси *пере-*, *раз-* (*рас-*) в російській мові та *пере-*, *роз-* в українській мові передають не типові для прийменника значення:

рос.: *расплескать, перегнуть, переувлажнить, перештукатурить;*

укр.: *розплескати, перегнути, перезволожити, перештукатурити.*

Слід підкреслити, що в російській і українській мовах префіксальний спосіб дієслівного термінотворення, крім власне словотвірного значення, має також і формотворче значення, тобто префікси відіграють важливу роль в утворенні виду термінів-дієслів, причому вихідною формою частіше

виступають терміни-дієслова недоконаного виду. Префіксацією утворюється більшість перехідних термінів-дієслів.

Однак в кожній мові спостерігаються особливості у вживанні дієслівних префіксів для вираження видових значень і їх відтінків:

Порівняємо:

рос.: *вовлечь, измотать, отклонить, обеспечить, погибнуть, предоставить, опросить, обвить, расстроить, создать, войти.*

укр.: *втягнути, вимотати, відхилити, забезпечити, загинути, надати, опитати, оповити, розбудувати, створити, увійти.*

У ролі модифікаторів видового значення терміна-дієслова в російській мові виступає невелика група приставок (чистовидові): *от-, с-, за-, про-, по-* та рідше *вы-, на-, о-, у-, из-, раз-, при-, пере-, под-, воз-*; а в українській мові: *у- (в-), з- (зі-), с-, на-, по-, при-* та рідше *за-*.

Чистовидові префікси змінюють не тільки граматичне значення вихідної основи, але і лексичне значення терміна.

Порівняємо:

У російській мові:		В українській мові:	
<i>недоконаний вид</i>	<i>доконаний вид</i>	<i>недоконаний вид</i>	<i>доконаний вид</i>
строить	построить	будувати	побудувати
варить	сварить	варити	зварити
крутить	закрутить	крутити	закрутити
резать	нарезать	різати	нарізати
пробовать	опробовать	пробувати	випробувати
тянуть	вытянуть	тягти	витягти

Префікси-деривати служать для утворення нових термінів, що відрізняються від вихідних своїм смисловим змістом, надаючи похідним словами додаткового значення. Але в російській мові такі префікси можуть і не змінювати видового значення термінів, тобто не грати видоутворювальної ролі. Як правило, у російській мові у виключно словотвірній функції префікси

виступають при поєднанні з дієсловами доконаного виду: *двинуть – придвинуть, отодвинуть, сдвинуть; дать – отдать, выдать.*

В українській мові дериваційні префікси, видозмінюючи семантичну структуру похідного слова і наділяючи його додатковим значенням, не тільки вносять нові відтінки в значення термінів-дієслів, а й змінюють його видове значення: *зріти – узріти, інформувати – поінформувати, пекти – спекти, формувати – сформувати.*

Зауважимо, що вид деяких префіксальних термінів іноді різниться наголосом, причому в українській мові цей спосіб термінотворення використовується ширше, ніж в російській мові.

Наприклад:

рос.: *обмерять – обмерять, отрезаьт – отрезаьт;*

укр.: *висмикати – висмикати, витягати – витягати.*

До особливостей українського дієслівного термінотворення належить подвійна і, рідше, потрійна префіксація: *понакладати, попризначати, видобути.*

Таким чином, префіксальних спосіб найбільш продуктивний в утворенні науково-технічних термінів. Для точного перекладу термінів з російської на українську мову необхідно враховувати, що дієслівні префікси російської та української мов у переважній більшості співвідносні з первинними прийменниками, але мають різні форми під впливом різних фонетичних процесів, властивих цим мовам. У російській і українській мовах префіксальних спосіб дієслівного термінотворення, крім власне словотвірного значення, має також і видоутворювальне значення.

1.2.2. Суфіксальний спосіб термінотворення в російській і українській мовах

Суфіксальне творення термінів, виражених дієсловами, в російській і українській мовах не відрізняється різноманітністю. Терміни, виражені

дієсловами, мають невелику кількість суфіксів, які в основному позначають процес з деякими додатковими відтінками.

Суфіксальний спосіб продуктивний у творенні термінів, утворених від інших частин мови, наприклад:

1) від основ іменників утворюються терміни, що позначають дії, різним чином пов'язані з тим, що названо твірною основою: *соль – солить – солити, абсорбент – абсорбировать – абсорбувати; дробь – дробить – дробити.*

2) від основ прикметників утворюються терміни, що позначають:

- «робити будь-яким і відповідно до значення твірної основи»: *синий – синить – синити, черный – чернить – чорнити;*

- «робитися, ставати якимось відповідно до значення твірної основи»: *синий – синеть – синіти, черный – чернеть – чорніти.*

Суфіксальне творення термінів, утворених від інших частин мови набагато менш частотно: *четвертый (числ.) – четвертовать, четвертувати.*

У відіменній словотвірній системі від іменників і прикметників терміни, що позначають процесові поняття, утворюються в основному за допомогою загальних для обох мов суфіксів:

-а-, -я-: рос.: *летать, пускать, толкать, мерять, менять;*

укр.: *літати, пускати, штовхати, міряти, міняти;*

-и(-и-): рос.: *косить, белить, крутить;*

укр.: *косити, білити; крутити;*

-ну-: рос.: *тянуть, киснуть, слепнуть;*

укр.: *тягнути, киснути, сліпнути.*

Однак в утворенні відіменних термінів, що позначають процесові поняття, за допомогою суфіксів існують певні особливості, які свідчать про специфічні риси кожної з мов:

1) дієслівному суфіксу -е- російської мови відповідає переважно суфікс -і- в українській мові :

рос.: *гореть, белеть, греть;*

укр.: *горіти, білити, гріти;*

2) у російській мові суффіксам *-ова-* (*-ева-*), *-и-*, *-нича-* відповідають суфікси *ува-* (*-юва-*) в українській:

рос.: *проектировать, модулировать, легировать, люминесцировать, слесарничать, формовать;*

укр.: *проекувати, модулювати, легувати, люмінесціювати, слюсарювати, формувати;*

3) продуктивні для російської мови суфікси *-нича-*, *-ирова-*, *-ирова-* зрідка вживані в українській мові:

Порівняємо:

рос.: *кустарничать, бронировать, гарантировать, планировать;*

укр.: *кустарювати, бронювати, гарантувати, планувати.*

Від дієслівних основ за допомогою суфікса утворюються терміни з новим значенням або відтінками у значенні.

Наприклад, суфікс *-ну-* надає терміну значення раптовості дії:

рос.: *кольнуть, дрогнуть, стукнуть;*

укр.: *грюкнути, кольнути, рубнути, стукнути*

Зауважимо, що при утворенні форм минулого часу від інфінітивної основи суфікс *-ну-* може зберігатися або не додаватися. Якщо терміни-дієслова з суфіксом *-ну-* означають пасивний стан суб'єкта, то при утворенні минулого часу суфікс *-ну-* інфінітивної основи випадає:

рос. : *сохнут – сох, сохла; мокнут – мок, мокла;*

укр. : *сохнуть – сох, сохла; мокнуть – мок, мокла.*

Суфікси у віддієслівній терміноутворювальній системі використовуються також для утворення різних видових значень. Переважно це суфікси загальні для російської та української мов: *-а-*, *-я-*, *-и-*, *ы-* (*-і-*, *-и-*):

Порівняємо:

рос.: *прославить – прославляют,*

погрузить – погружают,

замести – заметать;

укр.: *прославити – прославляти,*

загрузити – загрузати,

замести – замітати.

Однак і тут спостерігаються специфічні особливості.

При утворенні видових значень термінів, виражених дієсловами, в українській мові широко використовуються суфікси: *-ува-* (*-юва*), зрідка *-а-*; у російській мові – *-ива-* (*-ыва-*).

Порівняємо:

рос.: *восстанавлюють, вступивать, отстаивать, заглядывают;*

укр.: *відновлювати, вступити, відстоювати, заглядати.*

Слід підкреслити, що невідповідності у використанні суфіксів спостерігаються в утворенні станових кореляцій і дієслівно-іменній формі – дієприкметника, склад якого визначається видовим значенням і перехідністю / неперехідністю похідних дієслів.

Суфікси, за допомогою яких утворюються дієприкметники російської та української мов, є прямим продовженням давньоруських, але ступінь їх продуктивності в цих мовах різна.

Наприклад, активні дієприкметники теперішнього часу в російській мові утворюються від основи теперішнього часу за допомогою суфіксів *-ущ-* (*-ющ-*), *-ащ-* (*-ящ-*), в українській мові – *-уч-* (*-юч-*), *-ач-* (*-яч-*), які є непродуктивними, і тому активні дієприкметники теперішнього часу в українській мові замінюють описовими дієслівними оборотами:

Порівняємо:

рос.: *амортизировать – амортизирующий; ослабляют – ослабляющий;*

укр.: *амортизувати – що амортизує; ослабляют – що ослаблює;*

В українській і російській мовах дієслівно-іменні форми на *-уч-* (*-юч-*), *-ач-* (*-яч-*) перейшли до розряду прикметників:

рос.: *лежащий, горючий, горячий;*

укр.: *лежачий, горючий, гарячий.*

Особливості суффіксального словотворення дієслів у російській та українській мові необхідно враховувати при перекладі термінів, що позначають процесові поняття.

Таким чином, суфіксальний спосіб дієслівного термінотворення в російській і українській мовах менш продуктивний. Невідповідності у використанні суфіксів спостерігаються в утворенні станових кореляцій і дієслівно-іменній формі – дієприкметника, склад якого визначається видовим значенням і перехідністю / неперехідністю похідних дієслів, що важливо враховувати при перекладі науково-технічних термінів.

1.2.3. Префіксально-суфіксальний спосіб термінотворення в російській і українській мовах

Префіксально-суфіксальний спосіб – один з найбільш продуктивних у дієслівному термінотворенні. Цей спосіб термінотворення полягає в одночасному приєднанні до основи слова префіксів і суфіксів, які виконують у словах різну роль: префікси несуть у собі основну семантичну роль і мають, як правило, значення уточнювального характеру. Суфікси, володіючи високим ступенем узагальненості, оформлюють похідні основи. Саме тому при словотвірному аналізі термінів, утворених префіксально-суфіксальним способом, першочергове значення належить префіксам.

Префіксально-суфіксальним способом утворюються терміни від основ дієслів і від основ інших частин мови. Словотворчі моделі таких термінів у російській і українській мовах ідентичні і розрізняються специфікою префіксації і суфіксації в російській і українській мовах:

- 1) «префікс + твірна основа + суфікс недоконаного виду»:

Порівняємо:

рос.: *оцинковать, обваловывать, перефразировать*;

укр.: *оцинкувати, обвалувати, перефразувати*.

- 2) «префікс + твірне дієслово + -ся»:

Порівняємо:

рос.: зарубцеват^{ься}, перераспределят^{ься}, разрывают^{ься};

укр.: зарубцюват^{ися}, перерозподілят^{ися}, розриват^{ися}.

У процесі продукування технічних термінів у російській і українській мовах використовуються словотвірні та видові префікси, характерні для цих мов, з багатьма варіантами видових суфіксів, також характерних для кожної з цих мов:

У російській мові:	В українській мові:
распалубить	розпалубити
обезжиривать	знежирювати
оцинковывать	оцинковувати
заржаве ^{ть}	заіржавіти
облицовывать	облицьовувати
переламывают ^{ься}	переломлюват ^{ися}
сократится	скоротит ^{ися}

Отже, префіксально-суфіксальний спосіб – один з найбільш продуктивних у дієсловному термінотворенні. Словотворчі моделі таких термінів у російській і українській мовах ідентичні і розрізняються специфікою префіксації і суфіксації у зазначених мовах.

Таким чином, словотвірні системи російських і українських дієслів мають багато спільного і в той самий час характеризуються низкою специфічних відмінностей. Технічні терміни-дієслова не відрізняються способами утворення

від дієслів загальноживаної мови, але специфічні відмінності у словотворчих системах цих мов можуть викликати труднощі при їх перекладі.

1.3. Труднощі перекладу дієслів-термінів, зумовлені відмінностями в словотворчих системах російської та української мов

Стрімкий розвиток науки і техніки, спільне використання сучасних інноваційних технологій у промисловості, сприяли тому, що одним із пріоритетних напрямів термінологічних досліджень російських і українських учених стала інтенсифікація перекладацької діяльності, а також оптимізація перекладу науково-технічної літератури. Як зауважив фізик-термінолог В.Моргунюк «науково-технічні терміни з російської на українську мову не перекладають, як звичайні слова. Оптимальним є такий шлях перекладу термінів: «поняття – український термін, а не іншомовний термін – український термін». Тому проблема перекладу науково-технічних термінів – одна з найскладніших проблем термінознавства.

Нами були виділені такі типи помилок, властивих сучасній науково-технічній мові:

- 1) застосування поморфемного перекладу російських термінів, що позначають процес або його назву: *сварка* – «зварка» вместо «зварювання», *ускорение* – «ускорення» вместо «пришвидшування, прискорювання»;
- 2) вживання перекручених російських термінів (суржик), що позначають наслідок дії: «розтяжіння» вместо «розтяг», «розкол» замість «розколина»;
- 3) позначення одним терміном суб'єктів і об'єктів процесу: *расширитель* – розширник (як суб'єкт, так і об'єкт) замість *розширник* як суб'єкт та *розширянець* як об'єкт;
- 4) функціонування неприродних для української мови дієприкметників, що характеризують властивості суб'єктів та об'єктів за дією: «змінюючий» замість «змінювальний», «розтягуючий» замість «розтягальний»;
- 5) надмірна частота вживання термінів-дієприкметників для позначення процесу, що характеризує задіяність об'єкта або суб'єкта у певному завершеному або незавершеному процесі: «ползучий» замість «що повзе»; «текучий» замість «що тече»; «стоячий» замість «що стоїть»;

б) зловживання орудним відмінком у поєднанні з пасивними формами дієслова : *написаний автором, розроблено нами*. Для української мови характерні конструкції: «*пасивна форма дієслова + орудний інструментальний*»: *написано ручкою, зорано трактором* або «*називний особи + активна форма дієслова*»: *автор написав, ми розробили*.

У ході виконання роботи, ми з'ясували, що труднощі при перекладі науково-технічних термінів, що позначають процесові поняття, з російської на українську мову обумовлені особливостями дієслівного словотвору, а саме:

1) відмінностями у вживанні дієслівних префіксів і суфіксів для вираження видових значень і їх відтінків.

Наприклад:

- у російській мові терміни, що позначають повну вичерпаність предмета дією, утворюються за допомогою префіксів *из-*, *от-*, а в українській – це значення передають приставки: *ви-*, *від-*:

Порівняємо: *измерить – виміряти; измотать – вимотати, изобрести – винайти, отклонить – відхилити, отделить – відокремити;*

- в українській мові широко використовуються суфікси *-ува-* (*-юва-*), зрідка *-а-*, а в російській мові – *-ива-* (*-ыва-*), які не завжди відповідають один одному: *изменяьт – змінювати; включить – увімкнути; отсоединяьт – від'єднувати; отсоединить – від'єднати; возмутить – збурити;*

2) відмінностями в утворенні дієприкметників: *удлинившийся – подовшаний; окрепший – зміцнілий;*

3) переходом в українській мові до розряду прикметників дієслівно-іменних форм на *-уч-(-юч-),-ач-(-яч-)*: *повзучий, стоячий*.

Спираючись на виділені нами відмінності дієслівного словотвору російської та української мов, ми проаналізували матеріали науково-технічних словників і з'ясували, що в існуючих словниках немає узгодженості щодо переведення таких процесових понять, як назва дії, наслідок дії, здатність суб'єкта до дії, перебування суб'єкта в дії і найменування виконавця (суб'єкта або об'єкта) дії. Щодо назви дії всі вивчені нами словники розрізняють поняття

доконаної і недоконаної дії. Але зустрічається чимало випадків, коли ці поняття в російській і українській мові не розмежовуються, що викликає великі труднощі при перекладі.

Наприклад, у «Російсько-українському словнику з механіки» під редакцією Н. Кияниці-Гуслістої [117], подаються терміни *деформування*, *адсорбування*, *акумулювання* для позначення як недоконаної, так і dokonаної дій, що суперечить основним принципам українського дієслівного термінотворення і збіднює виразну здатність української мови. У термінологічному словнику М. Шелудько, Т. Садовського [130] зустрічаються терміни, які позначають відразу не тільки поняття dokonаної і недоконаної дій, а й поняття наслідку дії: *деформація*, *розтяг*, *стиск*. Але, коли одне слово позначає кілька понять, то зрозуміти його значення можна лише з контексту, а це ускладнює процес сприйняття науково-технічного тексту.

Проаналізувавши словники 20 – 60-х років, ми переконалися у відсутності в них чіткого розмежування у позначенні таких процесових понять, як здатність суб'єкта до дії, перебування суб'єкта в дії, найменування суб'єкта або об'єкта дії, хоча є всі підстави вважати, що українській мові властиво позначати здатність суб'єкта до дії віддієслівним прикметниками: *удлиненный* – *видовжшений*; перебування суб'єкта в дії – дієприкметниками і описовими конструкціями: *удлинившийся* – *подовшавший*, *удлинивший* – *що видовжив*; найменування суб'єктів або об'єктів дії – іменниками: *удлиняющий* – *подовжувач*.

В ході роботи нами помічено, що у словниках і науково-технічних текстах дуже часто, копіюючи російську мову, терміном-дієприкметником позначають усі три поняття: здатність суб'єкта до дії, перебування суб'єкта у дії і найменування виконавця дії:

Наприклад, в «Російсько-українському технічному словнику» (Київ, 1961) подано переклад терміна «*ускоряющий*» як «*прискорюючий*», при цьому не уточнюється смислове навантаження терміна, тобто, *прискорюючий* – це той, який здатний до дії, а може, *прискорюючий* – це той, який перебуває в дії, або

прискорюючий – це найменування суб'єкта, а може навіть і об'єкта дії? Безумовно, такий переклад терміна викликає нерозуміння науково-технічного тексту.

Звернемо увагу на те, що в словниках 20 – 60-х років при перекладі термінів, що позначають процесові поняття, суфікс *-н-(ий)* вживається для утворення прикметників, що позначають здатність суб'єкта виконувати як активне, так і пасивне дію. Це також ускладнює розуміння терміна.

Наприклад, важко зрозуміти, що означають слова *крутний* або *коливний*: це той, що здатний крутити (коливати) або той, який здатний крутитися (коливатися), а може той, якого можна покрутити (поколивати). Словники в основному вказують, що *крутний* – це той, який крутить (здатність суб'єкта виконувати активну дію), *коливний* – той, який коливається (здатність суб'єкта виконувати неперехідне дію); тобто тут суфікс, за допомогою якого утворено віддієслівний прикметник, говорить лише про відносність до дії, але нічого не говорить про поняття, яке позначають цим прикметником.

Як зауважив український термінолог В. Моргунюк, при перекладі термінів з російської на українську мову слід:

- 1) розрізняти способи позначення понять процесу і наслідку процесу;
- 2) при перекладі дієприкметників використовувати окремі засоби:
 - перебування у стані дії позначати дієприкметниками і описовими конструкціями;
 - властивості об'єктів і суб'єктів дії – прикметниками;
 - назви об'єктів і суб'єктів дії, – іменниками.

Ми спиралися на висновки, сформульовані В. Моргунюком, які представлені нами у вигляді таблиці:

№ з/п	Поняття	Дієслівна категорія	Способи		Приклад
1	Дія	недоконаний вид	дієслово	суфікс	<i>міняти(ся)</i>
		доконаний вид		префікс, суфікс	<i>змінити(ся)</i>
2	Назва дії	недоконаний вид	іменник	суфікси -ння-, -ття	<i>мінання</i>
		доконаний вид		префікс, суфікси -ння-, -ття	<i>змінення</i>
3	Наслідок дії	недоконаний вид	іменник	без суфікса, -а, -ина, -овання	<i>зміна</i>
4	Здатність до дії	активний стан	прикметник	-альн, -ильн, -івн, -ивн, -ч, -ов	<i>змінювальний</i>
		пасивний стан		-н, -овн, -енн, -анн	<i>змінний</i>
		рефлексив		-к, -лив, -уч, -ав	<i>мінливий</i>
5	Перебування у дії	перехідний	описова конструкція	що + дієслово	<i>що змінює</i>
		неперехідний	дієприкметник	-н, -т, єн, -ан, -ован, -уван	<i>змінюваний</i>
		неперехідний	описова конструкція	що + дієслово	<i>що міняється</i>
6	Учасник дії	перехідний	іменник	-ач, -ник, -ар, -ій, -ець	<i>змінювач</i>
		неперехідний		-анець, -анка, -нець	<i>змінюванець</i>

Система правил дієслівного українського термінотворення дозволяє найбільш точно перекладати науково-технічні терміни з російської на українську мову. Однак, на наш погляд, при перекладі терміна, що позначає процесові поняття, з російської на українську мову необхідно враховувати граматичні категорії (вид, стан, перехідність (неперехідність)) дієслова, від якого утворено цей термін.

Приклад неправильного перекладу терміна *«ускорение свободного падения»* знаходимо в підручнику Фізика, 9 кл. : Підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / Є.В. Коршак, О.І. Ляшенко, В.Ф. Савченко.

Порівняємо:

Рос.: *По многочисленным измерениям ускорения свободного падения было установлено его среднее значение: $g = 9,81 \text{ м/с}^2$.*

Укр.: *Під час численних вимірювань прискорення вільного падіння було встановлено його середнє значення: $g = 9,81 \text{ м/с}^2$.*

Але термін *ускорение свободного падения* у даному реченні визначається як величина. Згідно словотвірного правила термін *ускорение* перекладається як *прискорина*, оскільки віддієслівні іменники, які позначають наслідок дії (або величину, якою її вимірюють), утворюються від дієслів недоконаного виду шляхом відкидання суфікса і додавання *-а, -ина, -ок или -овання*: *ускорять – прискорювати – прискорина*.

Віддієслівні іменники, які позначають недоконану дію, утворюються від дієслів недоконаного виду, а ті, які позначають дію доконану, – від дієслів доконаного виду у більшості випадків заміною *-ата, -яти, -ути, -ити, -іти* на *-ання, -ення, -іння, -иття, -іття, -уття*. Отже, складову частину терміна *падение*, утворено від дієслова недоконаного виду *падать*, перекладається як *падання*. Таким чином, термін *ускорение свободного падения* в даному реченні потрібно перекладати як *прискорина вільного падання*. Саме так подається переклад терміна у значенні величини в «Російсько-українському словнику наукової і технічної мови» Войналовича О., Моргунюка В. Неврахування виду

мотивуючих дієслів привів до неточного перекладу даного терміна.

Таким чином, проаналізувавши матеріали науково-технічних словників, ми з'ясували, що в існуючих словниках немає узгодженості щодо перекладу таких процесових понять, як назва дії, наслідок дії, здатність суб'єкта до дії, перебування суб'єкта в дії і найменування виконавця (суб'єкта або об'єкта) дії.

Система правил дієслівного терміноутворення української мови дозволяє найбільш точно перекладати науково-технічні терміни з російської на українську мову. Однак, на наш погляд, при перекладі терміна, що означає процесові поняття, з російської на українську мову необхідно враховувати граматичні категорії (вид, стан, перехідність (неперехідність)) дієслова, від якого утворено цей термін. Неврахування граматичних категорій мотивуючих дієслів призводить до неточного перекладу даного терміна, про що свідчать численні помилки, допущені у підручниках, навчальних посібниках, в науково-технічних статтях і текстах.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Розглянувши в даному розділі питання дієслівного терміноутворення російської та української мов, ми прийшли до таких висновків: творення російських і українських термінів, що позначають процесові поняття, підпорядковується тим самим закономірностям і регулюється тими самими моделями і способами, що і дієслівне словотворення в цілому; до продуктивних способів терміноутворення російської та української мов належать префіксальний, суфіксальний і префіксально-суфіксальний способи; проте словотвірні системи дієслів російської та української мов мають специфічні відмінні риси, що вносить свої корективи в терміноутворення і переклад термінів.

Труднощі при перекладі науково-технічних термінів, що позначають процесові поняття, з російської на українську мову обумовлені особливостями дієслівного терміноутворення, а саме:

- 1) відмінностями у вживанні дієслівних префіксів і суфіксів для вираження

видових значень і їх відтінків;

2) відмінностями в утворенні дієслівних форм (дієприкметників);

3) переходом в українській мові до розряду прикметників дієслівно-іменних форм на *-уч-(-юч-), -ач-(-яч-)*.

При перекладі термінів, що позначають процесові поняття, з російської на українську мову необхідно розрізнити способи позначення понять процесу і наслідку процесу, а при перекладі дієприкметників використовувати окремі засоби.

Проаналізувавши фундаментальні дослідження з проблем російської та української термінології, описані в роботах А. Крижановської, В. Даниленка, В. Моргунюка, нами висунуто припущення, що на вибір терміна, що позначає процесові поняття, при перекладі його з російської на українську мову, впливають дієслівні граматичні категорії (вид, стан і перехідність (неперехідність)) мотивуючого дієслова.

Вихідні припущення вимагає проведення в ході нашого дослідження глибокого порівняльного аналізу терміноутворюваних систем російської та української мов на основі самостійно відібраних нами матеріалів науково-технічних словників.

РОЗДІЛ 2.

ВПЛИВ ДІЄСЛІВНИХ КАТЕГОРІЙ НА ВИБІР ТЕРМІНА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З РОСІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Як уже зазначалося, в російській і українській мовах значна кількість науково-технічних термінів пов'язана з процесовими поняттями.

Сучасні дослідники вважають, що при перекладі з російської на українську мову на вибір термінів, що позначають процесові поняття (назва дії, наслідок дії, здатність до дії, перебування в дії і найменування учасників дії), впливають граматичні категорії виду і стану, а також перехідності (неперехідності) мотивуючих дієслів. Це припущення стало об'єктом нашого дослідження. Розглянемо послідовно вплив кожної з дієслівних категорій на вибір відповідного терміна української мови при перекладі його з російської мови.

2.1. Врахування виду дієслів при перекладі термінів, що позначають процесові поняття

Аналіз нашого матеріалу з погляду відповідності видових форм російських і українських дієслів, а також причин їх невідповідності, показав, що в українській мові для позначення науково-технічних термінів, що позначають такі процесові поняття, як дія, назва дії, наслідок дії, у більшості випадків використовують дієслова доконаного і недоконаного виду, а в російській мові частіше вживають іменники. Використання в українській мові системи правил віддієслівного термінотворення, згідно з якою для позначення термінів цієї групи використовують дієслова та віддієслівні іменники, дозволило зробити процес перекладу термінів більш досконалим.

Але при перекладі термінів, що позначають такі процесові поняття як *дія*, *назва дії*, *наслідок дії*, з російської на українську мову особливо важливо враховувати *вид* дієслів, від яких були утворені ті чи інші терміни. Розглянемо вплив категорії виду на вибір терміна при перекладі його з російської на українську мову на конкретному матеріалі.

2.1.1. Терміни, що позначають дію

Як вже було зазначено, в російській і українській мовах терміни, які означають дію (процес), позначаються дієсловами. При цьому дієслова доконаного виду з російської мови на українську (і навпаки) перекладають як дієслова доконаного виду, а недоконаного – як дієслова недоконаного виду. Для точного перекладу термінів, що позначають дію, необхідно враховувати особливості утворення видових значень термінів-дієслів у російській та українській мовах, а саме:

1) для утворення різних видових значень термінів використовуються переважно суфікси загальні для російської та української мов : **-а-, -я-, -и-, -и-** (**-і-, -и-**);

2) в українській мові широко використовуються суфікси **-ува-** (**-юва-**), зрідка **-а-**, а в російській мові – **-ива-** (**-ыва-**).

Порівняємо:

Термін-дієслово недоконаного виду		Термін-дієслово доконаного виду	
в російській мові	в українській мові	в російській мові	в українській мові
<i>изменя́ть</i>	<i>змінювати</i>	<i>измени́ть</i>	<i>змінити</i>
<i>выпрямля́ть</i>	<i>випрямляти</i>	<i>выпрямити́</i>	<i>випрямити</i>
<i>раскрыва́ть</i>	<i>розкривати</i>	<i>раскры́ть</i>	<i>розкрити</i>
<i>отсоединя́ть</i>	<i>від'єднувати</i>	<i>отсоедини́ть</i>	<i>від'єднати</i>
<i>преломля́ть</i>	<i>заломлювати</i>	<i>преломити́</i>	<i>заломити</i>
<i>возмуца́ть</i>	<i>збурювати</i>	<i>возмутити́</i>	<i>збурити</i>
<i>охлажда́ть</i>	<i>охолоджувати</i>	<i>охлади́ть</i>	<i>охолодити</i>
<i>включа́ть</i>	<i>вмикати</i>	<i>включи́ть</i>	<i>увімкнути</i>
<i>отслаива́ть</i>	<i>відшаровувати</i>	<i>отслои́ть</i>	<i>відшарувати</i>
<i>слива́ть</i>	<i>зливати</i>	<i>сли́ть</i>	<i>злити</i>

Аналіз дієслівного термінотворення російської та української мов дозволяє нам стверджувати, що для російської та української мов характерні специфічні особливості у використанні дієслівних префіксів для вираження видових значень і додаткових відтінків процесу.

У ролі модифікаторів видового значення в російській мові виступає невелика група префіксів: *от-, с-, за-, про-, по-* та рідше *вы-, на-, о-, у-, из-, раз-, при, пере-, под-, воз-*; а в українській мові: *у- (в-), з- (зі-), с-,на-, по-, при-* та рідше *за-*.

Порівняємо:

В російській мові:	В українській мові:
дать – создать, отдать, придать	дати – створити, віддати, надати
твердеть – отвердеть, затвердеть	тверднути – стверднути, затверднути
терять – потерять	губити – загубити

У більшості російських та українських дієслів значення префіксів та їх функцій не збігається, що також необхідно враховувати під час перекладу термінів.

Наприклад, у російській мові терміни-дієслова доконаного виду, що позначають повну вичерпаність предмета дією, утворюються за допомогою префіксів *из-, от-*, а в українській – це значення передають префікси: *ви-, від-*:

Пор.: *измерить – виміряти; измотать – вимотати изобрести – винайти; отклонить – відхилити; отделить – відокремити.*

У російській мові терміни, що позначають дії з додатковим кількісно-часовим відтінком, утворюються за допомогою префікса *у-*, а в українській – використовують префікси *по-, при-, під-, з-*:

Пор.: *усилить – підсилити;*

ускорить – прискорити, поскорити;

уменьшить – зменшити;

увеличить – збільшити.

До специфічних особливостей українського терміноутворення відносять те, що українська мова, на відміну від російської, завжди здатна чітко розрізнити поняття локонаної та недоконаної дії, використовуючи продуктивні способи дієслівного творення (префіксацію, суфіксацію, префіксально-суфіксальний спосіб).

Наприклад, у російській мові терміни, що позначають процесові поняття, виражені дієсловами доконаного та недоконаного виду *-овать*, часто позначають одним дієсловом: *деформировать, абсорбировать, амортизировать, аккумуляировать, прогнозировать, программировать*.

Вид таких термінів можна визначити лише з контексту, що ускладнює переклад і часто спотворює значення терміна.

Порівняємо:

деформировать (несов.) – деформувати (несов.), zdeформувати (сов.);

абсорбировать (несов.) – абсорбувати (несов.), забсорбувати (сов.);

амортизировать (несов.) – амортизувати (несов.), замортизувати (сов.);

аккумуляировать (несов.) – акумулювати (несов.), закумулювати (сов.);

прогнозировать (несов.) – прогнозувати (несов.), спрогнозувати (сов.);

программировать (несов.) – програмувати (несов.), спрограмувати (сов.);

стабилизировать (несов.) – стабілізувати (несов.), застабілізувати (сов.).

Порівняємо вигляд термінів у даних реченнях:

У російській мові:	В українській мові:
---------------------------	----------------------------

<p><i>1. Помимо численного значения и направления, сила характеризуется еще и точкой приложения, которую можно перемещать вдоль линии силы, если тело абсолютно твердое, и сила его не деформирует.</i></p>	<p><i>1. Крім числового значення і напрямку, сила характеризується ще й точкою прикладання, яку можна переміщувати уздовж лінії сили, якщо тіло абсолютно тверде, і сила його не деформує.</i></p>
<p><i>2. Вследствие этого сила растяжения, действующая на трос, деформирует его.</i></p>	<p><i>2. У наслідок цього сила розтягу, що діє на трос, здеформує його.</i></p>

У першому реченні термін «(не) деформирует» позначає недоконану дію, тому при перекладі її з російської на українську мову слід використовувати парадигму українського терміна, утвореного від дієслова недоконаного виду: *(не) деформувати – (не) деформує*.

Зі змісту другого речення слідує, що термін позначає доконану дію, тому при перекладі слід використовувати термін доконаного виду: *деформувати – здеформувати, здеформує*.

Таким чином, категорія виду впливає на вибір терміна, що позначає дію, при перекладі його з російської на українську мову на конкретному матеріалі.

2.1.2. Термины, обозначающие название действия

Як уже було сказано, дію (процес) в українській мові позначають дієсловами навіть там, де в російській мові використовуються іменники:

Пор.: *требуется изучения – вимагає вивчати,*

требуется установления – вимагає встановити,

требуется рассмотрения – потребує розглянути.

Але в сучасному науково-технічному перекладі термінів з російської українською мовою часто назву дії позначають віддієслівними іменниками. У російсько-українських науково-технічних словниках подається велика кількість

таких термінів з потрібними поясненнями, щоб користувач міг вживати їх правильно, але тільки в тих випадках, де не можна обійтися дієсловом.

У російській мові назву недоконаної та доконаної дії позначають одним терміном. В українській мові такі терміни різняться.

Порівняємо:

Термін у російській мові	Термін в українській мові
деформация	деформування (несов.), здеформування (сов.).
ускорение	прискорювання (несов.), прискорення (сов.).
сбрасывание	скидання (несов.), скинення (сов.).

В українській мові терміни, позначені віддієслівними іменниками недоконаної (незакінченої) дії, утворюються від дієслів недоконаного виду, а ті, які позначають дію завершену, – від дієслів доконаного виду заміною **-ати, -яти, -ути, -ити, -ити** на **-ання, -ення, -іння, -иття, -іття, -уття**:

- 1) *изменя́ть* – **змінювати** – змінювання,
измени́ть – **змінити** – змінення;
- 2) *выпрямля́ть* – **випрямляти** – випрямляння,
выпрямить – **випрямити** – випрямлення;
- 3) *выплавля́ть* – **виплавляти** – виплавляння,
выплавить – **виплавити** – виплавлення;
- 4) *отлива́ть* – **відливати** – відливання,
отлить – **відлити** – відлиття;
- 5) *отобража́ть* – **відбивати** – відбивання;

отобразать – відобразати – відображення,

отобразить – відбити – відбиття,

отобразить – відобразити – відображення.

Порівняємо:

Рос.: Зная силу F и массу тела m , по второму закону динамики находят **ускорение a** .

Ускорение движения тел приведет к их столкновению.

Укр.: Знаючи силу F і масу тіла m , за другим законом динаміки знаходять **прискорення a** .

Прискорювання руху тіл призведе до їхнього зіткнення.

Таким чином, категорія виду впливає на вибір терміна, що означає назву дії, при перекладі його з російської на українську мову на конкретному матеріалі.

2.1.3. Терміни, що позначають наслідок дії або величину, якою її вимірюють

У російській та українській мовах терміни, які позначають наслідок дії або величину, якою її вимірюють, позначають віддієслівними іменниками.

У російському терміноутворенні віддієслівні іменники, що позначають назву дії або її величину, утворюються за допомогою продуктивних суфіксів: -*к(а)*, -*овк(а)*, -*ан(ие)*, -*иван(ие)*, -*ован(ие)*, -*еван(ие)*, -*ен(ие)*, -*имость*, -*ость*: *съемка*, *пикировка*, *тиснение*, *расходимость*, *отклонение*, *изображение*, *искривление*, *насечка*.

Такий термін у російській мові може означати одночасно кілька понять: назва дії та наслідок дії (величину, якою її вимірюють). На відміну від російського терміноутворення, в українській мові для кожної з названих категорій існують певні засоби позначення, що залежать від виду мотивуючого дієслова, що має важливе значення для перекладу термінів.

Порівняємо:

Категорія	Термін	Термін
-----------	--------	--------

	у російській мові	в українській мові
Назва дії	давление ускорение оценка	тиснення прискорювання, прискорення оцінювання, оцінення
Наслідок дії (величина)	давление ускорение оценка	тиск прискорина оцінка

Проаналізувавши словниковий матеріал, ми дійшли висновку, що в українській мові терміни, що позначають наслідок дії або величину, якою її вимірюють, утворюють від дієслів недоконаного виду (переважно від тих, що позначають багаторазову дію, або від дієслів, утворених префіксацією) шляхом відкидання суфіксів і:

а) нічого не додаючи:

гріти, нагрівати – нагрів;

гнути, згинати – згин;

ломити, зламувати – злам;

стискати, стискувати – стиск;

тягти – розтягувати – розтяг;

тягти – натягувати – натяг;

б) додаючи **-я, -ина (-іна), -ок**:

міняти, змінювати – зміна;

колоти, розколювати – розколина;

лити, виливати – вилівок;

тягти – розтягувати – розтяг;

зменшити – зменшувати – зменшина;

стоншити – стоншувати – стоншина, стонша.

в) додаючи **-овання**, якщо дієслово має форму, яка закінчується на **-овувати**:

групувати, угруповувати – угруповання;

статкувати, устатковувати – устатковання;

комплектувати, укомплектовувати – укомплектовання.

Наприклад:

Рос.: *Одинаковость масс тел можно установить по **растяжению** или **сжатию** пружины.*

Укр.: *Однаковість мас тіл можна встановити за **розтягом** або **стиском** пружини.*

Отже, категорія виду впливає на вибір терміна, що означає наслідок дії або величину, якою її вимірюють, при перекладі його з російської на українську мову на конкретному матеріалі.

Таким чином, при перекладі термінів, що позначають такі процесові поняття як дія (процес), назва дії, наслідок дії, необхідно враховувати вид дієслів, від яких ці терміни утворено. Врахування виду дієслова необхідно для того, щоб запобігти можливим помилкам при перекладі термінів з російської на українську мову, які можуть спричинити спотворення науково-технічної концепції.

2.2. Врахування категорії стану при перекладі термінів, що позначають процесові поняття

Категорія стану, як і категорія виду, охоплює всі дієслівні форми та виражає відношення дії до суб'єкта та об'єкта. З поняттям стану пов'язане поняття перехідності (неперехідності) дієслова.

В елементарній дії можуть брати участь один або два учасники. Учасника, дія якого направлена на іншого учасника, називають суб'єктом, а його дія та якості – активними. Учасника, який зазнає дії суб'єкта, називають об'єктом, а його дія та якості – пасивними. Відношення дії до суб'єкта та об'єкта виражають не тільки співвідносні форми активного та пасивного стану. Таке відношення здатні виражати всі зворотні дієслова, які демонструють, що дію суб'єкта спрямовано на себе, і суб'єкт дії одночасно є його об'єктом.

Дієслова активного стану завжди перехідні, а пасивного – неперехідні, але утворюються від перехідних дієслів.

2.2.1. Терміни, що позначають властивості об'єктів та суб'єктів за дією

У термінології російської мови поняття, що позначають властивості об'єктів та суб'єктів за дією, виражаються активними та пасивними дієприкметниками:

режущий – тот, который режет;

управляемый – тот, которым можно управлять.

В українській мові, на відміну від російської, терміни, що належать до цього класу, завжди виражаються віддієслівними прикметниками. При перекладі з російської на українську мову на вибір термінів, що позначають властивості об'єктів та суб'єктів дії, впливає значення стану дієслова, яке визначають із контексту. Серед таких понять розрізняють:

- а) терміни, що позначають властивості, що характеризують призначення суб'єкта виконувати активну дію;
- б) терміни, що позначають здатність суб'єкта виконувати активну дію;
- в) терміни, що виражають здатність виконувати пасивну дію;
- г) терміни, які не мають значення стану.

В українській мові терміни, що позначають властивості, що характеризують призначення суб'єкта виконувати активну дію, утворюють від дієслів активного стану недоконаного виду, відкиданням суфікса **-ти** та додаванням **-льн(ий)**:

змінювати – змінювальний,

розтягати – розтягальний,

крутити – крутильний,

деформувати – деформувальний;

а також за допомогою суфікса **-ч(ий)**:

виконувати – виконавчий,

відбудовувати – *відбудовчий*,
установлювати – *установчий*.

Отже, *змінювальний* – *предназначенный* *изменять* (змінювати),
виконавчий – *исполнять* (виконувати).

Терміни, що позначають здатність суб'єкта виконувати активну дію, теж виражають віддієслівними прикметниками і утворюють від дієслів активного стану недоконаного виду, відкидаючи суфікси і додаючи *-івн(ий)*:

рятувати – *рятівний*,
гальмувати – *гальмівний*.

Зауважимо, що *рятівний* – той, який здатний урятувати, хоча не обов'язково для цього призначений, *гальмівний* – той, який здатний гальмувати, хоча не обов'язково призначений для цього.

Наприклад:

рос.: *Страховый пояс* – *обязательный элемент спецодежды*.

укр.: *Страховий пояс* – *обов'язковий елемент спецодягу*.

Віддієслівними прикметниками позначають терміни, які виражають здатність об'єкта піддаватися впливу суб'єкта і тим самим виявляти наслідок дії. Такі терміни утворюють подібно до іменників, які позначають наслідок дії, переважно від дієслів пасивного стану, які позначають недоконану дію, або від префіксальних дієслів:

1) за допомогою суфікса *-н(ий)*:

сдвигаемый – *сунути*, *зсувати* – *зсувний*;

2) за допомогою суфікса *-овн(ий)* від дієслів, які закінчуються на *-овувати*:

направляемый – *спрямовувати* – *спрямовний*;

опровержимый – *спростовувати*, *спростовний*;

3) за допомогою суфікса *-енн(ий)*, *-анн(ий)*:

упрочнимый – *міцнити*, *зміцнювати* – *зміцнений*;

преодолимый – *долати*, *здолати* – *здолааний*.

Отже, *зсувний* – той, якого можна зрушити (зсунути), *спрямовний* –

направить (спрямувати). Зауважимо, що наголос у всіх віддієслівних прикметників цієї групи термінів падає на суфікс.

Наприклад:

1. *Если однородная, невязкая и несжимаемая жидкость движется в трубе **изменяемого** сечения, то скорость ее движения обратно пропорциональна площади поперечного сечения.*

*Швидкість руху однорідної, нев'язкої і нестисливої рідини в трубі **змінного** перерізу обернено пропорційно площі її поперечного перерізу.*

*Изменяемого сечения – сечение, которое можно изменить: **змінити** – **змінного**.*

2. *Задачу можно решить с использованием **измеряющего** прибора.*

*Задачу можна розв'язати з використанням **вимірювального** приладу.*

*Измеряющий прибор – прибор, предназначенный измерять что-либо: **вимірювати** – **вимірювальний**.*

Терміни-рефлексиви, а також ті, що не мають станового значення, що позначають здатність виконувати дію, спрямовану на себе, або дію, не спрямовану ні на кого, утворюють переважно від дієслівних форм недоконаного виду, що не мають префікса, за допомогою суфіксів **-к(ий)**, **-лив(ий)**, **-уч(ий)**, **-ив(ий)**, **-ав(ий)**:

*текущий – текти – **текучий**, **течкий**;*

*ползущий – повзти – **повзучий**, **повзький**;*

*летающий – летіти – **леткий**;*

*меняющийся – мінятися – **мінливий**;*

*бегущий – бігти – **бігучий**;*

*мерцающий – мерехтіти – **мерехтливий**;*

*светящийся – світитися – **світливий**;*

*взлетающий – злітати – **злітавий**.*

Следовательно, *текущий, течкий* – способный течь;

повзучий, повзький – ПОЛЗТИ.

Наприклад:

Рос.: *Ползущий* бегунок приводит в движение механизм.

Укр.: *Повзучий* бігунок приводить в рух механізм.

Рос.: *Мерцающий* шарик позволяет отследить траекторию движения тела.

Укр.: *Мерехтлива* кулька дозволяє відстежити траєкторію руху тіла.

Таким чином, при перекладі російських термінів, що позначають властивості суб'єктів та об'єктів за дією, в українській мові використовують віддієслівні прикметники. При утворенні такого терміна необхідно враховувати станове значення дієслова, від якого утворено український термін.

2.3. Врахування перехідності (неперехідності) дієслів

Аналізуючи словниковий матеріал та використання його у науково-технічних текстах, ми переконалися, що перехідність (неперехідність) дієслів впливає на вибір термінів, що позначають перебування об'єкта або суб'єкта у стані дії, а також таких, що позначають найменування учасників процесу, при перекладі таких термінів з російської українською мовою. Зауважимо, що дію (процес), у якій беруть участь активний і пасивний учасники (суб'єкт та об'єкт), називають перехідною, а дію, у якій бере участь лише один виконавець, спрямовуючи її на саму себе або не спрямовуючи її ні на кого, називають неперехідною.

2.3.1. Терміни, що позначають перебування об'єкта чи суб'єкта у стані дії

Терміни, що позначають перебування об'єкта чи суб'єкта у стані дії, характеризують їхню задіяність у певному перехідному чи неперехідному процесі.

Аналіз дослідженого нами матеріалу показав, що у російській мові терміни, що позначають перебування об'єкта чи суб'єкта у стані дії, виражають дієприкметниками. В українській мові значення таких термінів передають описовою конструкцією та пасивними дієприкметниками. При перекладі термінів, які позначають перебування об'єкта чи суб'єкта у стані дії, з російської на українську враховують перехідність (неперехідність) мотивуючих дієслів, оскільки це є визначальним під час вибору термінотворчих способів і засобів.

Порівняльний аналіз словникового матеріалу показав, що в українській мові значення перехідних термінів, що виражають здатність суб'єкта виконувати активну дію, передають традиційною для української мови конструкцією **який (що) + дієслово:** *растягивающий* – який розтягає, що розтягає, який розтягнув, що розтягнув, причому не рекомендується вживання формально скопійованих з російської мови дієприкметників, які закінчуються

на *-уючий, -аючий, -учий, -ачий*, тому що суфікси прикметників, що є в українській мові *-ч(ий)* відповідають російським суфіксам прикметників *-ч(ий)*, а не дієприкметниковим *-щ(ий)*:

Порівняємо:

прикметники:	дієприкметники:
<i>ползучий – повзучий;</i> <i>текучий – текучий;</i> <i>стоячий – стоячий;</i>	<i>ползущий – що повзе;</i> <i>текущий – що тече;</i> <i>стоящий – що стоїть.</i>

Н

ап
ри
кла
д:

Р

ос.: *Линейная скорость тела, равномерно **вращающегося** по окружности, все время изменяется по направлению.*

Укр.: *Лінійна швидкість тіла, **що** рівномірно **обертається** по колу, увесь час змінюється за напрямком.*

Терміни, що позначають перебування об'єкта або суб'єкта в стані пасивної дії, виражають пасивними дієприкметниками, утвореними подібно до іменників, які позначають назву дії, тобто від дієслів недоконаного виду утворюються дієприкметники, які позначають перебування в стані недоконаної неперехідної дії, а від дієслів доконаного виду – дієприкметники, які позначають перебування у стані здійсненої неперехідної дії:

а) за допомогою суфіксів *-н(ий), -т(ий)*:

прокатываемый – прокатувати – прокатуваний;

сдвигаемый – зрушувати – зрушуваний;

сдвинутый – зрушити – зрушений.

Отже, *прокатуваний* – той, якого прокатували чи прокатують; *зрушуваний* – той, якого зрушували або зрушують; але *зрушений* – той, якого вже зрушили.

б) за допомогою суфікса *-ован(ий)*, якщо дієслово закінчується на наголошений *-увати*:

калькування

калькувати <

калькований

скалькування

скалькувати <

калькований.

В українській мові, щоб позначити перебування у стані dokonanoї неперехідної дії, також використовують терміни-дієприкметники, які утворюють від незворотних неперехідних дієслів dokonanoго виду заміною суфікса. *-ти* на *-л(ий)*:

зрости – *зрослий*;

зміцніти – *зміцнілий*;

поміцнішати – *поміцнішалий*;

подовшати – *подовшалий*.

Зауважимо, що в ході виконання роботи, нами виявлено, що російські терміни, що позначають перебування у стані невизначеної в часі дії, в українській мові іноді позначають віддієслівними прикметниками, утвореними за допомогою суфікса *-н(ий)*:

текущий – *поточний*,

действующий – *чинний*.

У інших випадках такі терміни перекладають, використовуючи описову конструкцію: *який (що) + дієслово*.

Таким чином, при перекладі термінів, що позначають перебування об'єкта або суб'єкта в стані дії, необхідно враховувати перехідність (неперехідність) дієслівної основи, від якої утворені ці терміни.

2.3.2. Терміни, що позначають найменування учасників процесу

Результати нашого дослідження свідчать про те, що перехідність (неперехідність) дієслівної основи також визначає вибір термінів, що позначають назви суб'єктів та об'єктів дії, при перекладі їх з російської на українську мову.

Терміни, що позначають найменування учасників процесу, у російській та українській мовах виражають віддієслівними іменниками.

На відміну від російських термінів цієї групи на **-тель, -щик, -ник**, українські терміни, якими позначають найменування суб'єкта, утворюють від перехідного дієслова недоконаного виду за допомогою суфіксів **-ач, -ник, -івник, -альник, -ар, -яр, -ець**:

поставщик – постачати – постачальник;

чертежник – креслити – кресляр;

утончитель – стоншувати – стоншувач;

настройщик – ладнати – ладнальник;

горелка – палити – пальник;

расширитель – розширяти – розширник.

Зауважимо, що термін, що позначає об'єкт дії, позначають іменниками, які можна утворити від пасивних дієприкметників, в основному заміною **-ний (-на)** на **-нець (-нка), -нь**:

притискати – притиснений – притисненець;

змінювати – змінювана – змінюванка;

розширяти – розширяний – розширянець.

Отже, для правильного перекладу термінів, що позначають найменування учасників процесу, важливо знати, яке поняття термінується: суб'єкт чи об'єкт, і навіть враховувати перехідність (неперехідність) похідного дієслова.

Наприклад, *розширник* – термін, що позначає назву суб'єкта процесу,

утворений від перехідного дієслова недоконаного виду. *Розширянець* – термін, що позначає назву об’єкта дії, утворений від пасивного дієприкметника, який завжди є неперехідним. Неврахування перехідності (неперехідності) при утворенні даного терміна призводить до того, що при перекладі терміна, що означає *того, хто (що) розширює* та терміна, що позначає *те, що розширюється*, використовується один термін *розширник*, що спотворює та ускладнює розуміння науково-технічного тексту.

Таким чином, для точного перекладу термінів, що позначають перебування об’єкта чи суб’єкта у стані дії, а також термінів, що позначають найменування учасників процесу, важливо враховувати перехідність (неперехідність) мотивуючої основи. При цьому слід враховувати, що російські терміни, що позначають перебування об’єкта або суб’єкта в стані дії, виражені дієприкметниками, при перекладі українською мовою передають описовими конструкціями або дієприкметниками, а російські терміни, що позначають найменування учасників процесу, передають віддієслівними іменниками, але перехідність (неперехідність) мотивуючої основи є визначальною при перекладі таких термінів з російської на українську мову.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Аналіз дієслівного терміноутворення російської та української мов дозволяє нам стверджувати, що для російської та української мов характерні специфічні особливості у використанні дієслівних префіксів для вираження видових значень та додаткових відтінків процесу. У більшості російських та українських дієслів значення префіксів та їх функцій не збігається, що також необхідно враховувати під час перекладу термінів: *измерить* – *виміряти*; *ускорить* – *прискорити*, *поскорити*. Нами виявлено, що українська мова, на відміну від російської, завжди здатна чітко розрізнити поняття доконаної та недоконаної дії, використовуючи продуктивні способи дієслівного творення:

1. Рос.: *Помимо численного значения и направления, сила характеризуется еще и ... если тело абсолютно твердое, и сила его не деформирует.*

Укр.: Крім числового значення і напрямку, сила характеризується ще й ... якщо тіло абсолютно тверде, і сила його **не деформує**.

2. Рос.: Вследствие этого сила растяжения, действующая на трос, **деформирует** его.

Укр.: У наслідок цього сила розтягу, що діє на трос, **здеформує** його.

При перекладі термінів, що позначають такі процесові поняття як дія (процес), назва дії, наслідок дії, необхідно враховувати вид дієслів, від яких ці терміни утворено. Врахування виду дієслова необхідне для того, щоб попередити можливі помилки при перекладі термінів з російської на українську мову, які можуть спричинити спотворення науково-технічної концепції:

Рос.: Одинаковость масс тел можно установить по **растяжению** или **сжатию** пружины.

Укр.: Однаковість мас тіл можна встановити за **розтягом** (**НЕ розтяжінням**) або **стиском** (**НЕ стисненням**) пружини.

У термінології російської мови поняття, що позначають властивості об'єктів та суб'єктів за дією, виражаються активними та пасивними дієприкметниками (*режущий, управляемый*). В українській мові, на відміну від російської, терміни, що належать до цього класу, завжди виражаються віддієслівними прикметниками (*змінювати – змінювальний; зсувати – зсувний; спрямовувати – спрямовний*).

При перекладі з російської на українську мову на вибір термінів, що позначають властивості об'єктів та суб'єктів за дією, впливає станове значення дієслова, яке визначають з контексту:

Рос.: Если однородная, невязкая и несжимаемая жидкость движется в трубе **изменяемого** сечения, то скорость ее движения обратно пропорциональна площади поперечного сечения.

Укр.: Швидкість руху однорідної, нев'язкої і нестисливої рідини в трубі **змінного** перерізу обернено пропорційна площі її поперечного перерізу.

Изменяемого сечения – сечение, которое можно изменить: *змінити* – *змінного*.

Для точного перекладу термінів, що позначають перебування об'єкта чи суб'єкта у стані дії, і навіть термінів, що позначають найменування учасників процесу, важливо враховувати перехідність (неперехідність) мотивуючої основи. При цьому слід враховувати, що російські терміни, що позначають перебування об'єкта чи суб'єкта у стані дії, виражені дієприкметниками, при перекладі українською мовою передають дієприкметниками (*прокатываемый* – *прокатуваний*) або описовими конструкціями (*вращающийся* – *що обертається*).

Російські терміни, що позначають найменування учасників процесу, передають віддієслівними іменниками (*поставщик* – *постачати* – *постачальник*; *чертежник* – *креслити* – *кресляр*), але перехідність (неперехідність) мотивуючої основи є визначальною під час перекладу таких термінів з російської українською мовою.

ВИСНОВКИ

Розглянувши дієслівні граматичні категорії російської та української мов як складову під час перекладу науково-технічних термінів, ми дійшли таких висновків:

I. До продуктивних способів дієслівного терміноутворення російської та української мов належать префіксальний, суфіксальний та префіксально-суфіксальний способи. Проте словотворчі системи дієслів російської та української мов мають специфічні особливості, що вносить свої корективи до терміноутворення та перекладу термінів.

Труднощі під час перекладу науково-технічних термінів, що позначають процесові поняття, з російської на українську мову обумовлені особливостями дієслівного словотвору цих мов, а саме:

1) відмінностями у вживанні дієслівних префіксів та суфіксів для вираження видових значень та їх відтінків: *отвердеть* – *стверднути*, *отсоединять* – *від'єднувати*;

2) відмінностями в утворенні дієприкметників: *удлинившийся* – *подовшаний*;

окрепший – *зміцнілий*;

3) переходом в українській мові до розряду прикметників дієслівно-іменних форм *-уч-(-юч-),-ач-(-яч-)*: *повзучий, стоячий*.

II. Результати нашого дослідження свідчать, що при перекладі термінів з російської на українську мову слід розрізняти способи позначення понять процесу та наслідку процесу; а при перекладі російських термінів-дієприкметників використовувати такі прийоми:

- перебування у стані дії в українській мові позначати дієприкметниками (*прокатываемый* – *прокатуваний*) та описовими конструкціями (*вращающийся* – *що обертається*);

- властивості об'єктів та суб'єктів дії – прикметниками (*растягивающий* – *розтягальний*, *страхующий* – *страхівний*);

• назви об'єктів та суб'єктів дії – іменниками (*сжимающий* – *стискач*, *сжимаемый* – *стисканець*).

III. При перекладі термінів, що позначають процесові поняття, з російської українською мовою необхідно враховувати граматичні категорії (вид, стан, перехідність (неперехідність)) дієслова, від якого утворено цей термін. Їх неврахування призводить до неточного перекладу, про що свідчать численні помилки, які допускаються у підручниках, навчальних посібниках, науково-технічних статтях та текстах, описані нами у другому розділі.

Дієслівну *категорію виду* потрібно враховувати при перекладі технічних термінів, що позначають такі процесові поняття, як дія, назва дії, наслідок дії або величину, якою її вимірюють.

Наприклад:

- 1) дія: *деформировать* – *деформувати*, але *здеформувати*;
- 2) назва дії: *ускорение* – *прискорювання*, але *прискорення*; *сбрасывание* – *скидання*, але *скинення*.
- 3) Наслідок дії або величина, якою її вимірюють: *растягивание* – *розтяг*, але не *розтягування*, оскільки цим терміном позначають назву дії; *ветвление* – *розгалузина*, але не *розгалуження*.

Дієслівну *категорію стану* враховують при перекладі з російської на українську мову технічних термінів, що позначають властивості об'єктів та суб'єктів дії. Терміни, що належать до цієї групи, в українській мові завжди позначають віддієслівними прикметниками і ніколи, на відміну від російської мови, не позначають дієприкметниками: *страхующий* – *страхівний*, *сдвигаемый* – *зсувний*, *меняющийся* – *мінливий*, *мерцающий* – *мерехтливий*.

Перехідність (неперехідність) мотивуючої основи важливо враховувати під час перекладу термінів, що позначають:

- 1) перебування об'єкта чи суб'єкта у стані активної дії;
- 2) перебування об'єкта чи суб'єкта у стані пасивної дії;
- 3) найменування учасників процесу.

Результати нашого дослідження показали, що при перекладі російських термінів-дієприкметників, що позначають перебування об'єкта або суб'єкта у стані активної дії, українською мовою використовують описову конструкцію: **який (що) + дієслово:** *растягивающий* – який розтягає, що розтягає, який розтягнув, що розтягнув. Російські терміни, що позначають перебування об'єкта чи суб'єкта у стані пасивної дії, в українській мові виражають дієприкметниками: *прокатываемый* – прокатуваний; *сдвинутый* – зрушений.

Нами виявлено, що російські терміни, що позначають перебування у стані невизначеної в часі неперехідної дії, в українській мові іноді позначають віддієслівними прикметниками:

текущий – поточний; *действующий* – чинний.

Українські терміни, що позначають суб'єкт дії, утворюють від перехідних дієслів недоконаного виду: *расширитель* – розширник; а терміни, що позначають об'єкт дії, утворюють від пасивних дієприкметників: *расширяемый* – розширюванець, розширянець.

Для правильного перекладу термінів, що позначають найменування учасників процесу, важливо знати, яке поняття термінується: суб'єкт або об'єкт, а також враховувати перехідність (неперехідність) похідного дієслова.

Проблема російсько-українського перекладу термінів, що позначають процесові поняття, є надзвичайно актуальною і має перспективу подальшого дослідження, зокрема, проблема перекладу російських науково-технічних термінів, виражених дієприкметниками на *-ущ-*, *-ющ-* українською мовою.

Також подальшим дослідженням можуть бути піддані підручники, що вже вийшли, та навчальні посібники шкіл та ЗВО з метою спостереження, як враховуються особливості перекладу дієслівних систем російської та української мов.

За межами нашого дослідження залишилися такі теми: відношення термінології та інших лексичних одиниць як мови науки, так і загальноживаної лексики; визначення специфіки таких явищ, як полісемія,

синонімія, антонімія тощо у межах термінології; способи передачі терміна рідною мовою – які також потребують подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєв О. В. Науково-технічний прогрес. Трибуна лектора. 1980. № 1. С. 44 – 46.
2. Алексєєв А. К., Алексєєва О. А. Електрообладнання металургійного виробництва. Маріуполь. 2008.
3. Артюх В. Г. Завантаження і перевантаження в металургійних машинах. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 244с.
4. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. М.: Учпедгиз, 1957. 295 с.
5. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Изд-во иностр. лит. 1961. 394 с.
6. Бархударов С. Г. Актуальные задачи лексикографии в области терминов. В кн.: Проблематика определений терминов в словарях разных типов. Л.: Наука. 1976. С. 5 – 12.
7. Баскаков Н. А. Современное состояние терминологии в языках народов СССР. В кн.: Вопросы терминологии. М.: Изд-во АН СССР. 1961. С. 55 – 70.
8. Бертагаев Т. А., Дешериев Ю. Д., Исаев М. И. и др. Роль русского языка в развитии словарного состава языков народов СССР. В кн.: Вопросы терминологии. М.: Изд-во АН СССР. 1961. с. 13 – 45.
9. Білодід І.К., Лагутіна А. В. Особливості наукової термінології в період НТР: Напрями вивчення і опису. Вісн. АН УРСР. 1979. № 6. С. 14 – 21.
10. Білодід І.К., Лагутіна А. В. Наукова термінологія доби НТР – органічний складник сучасної літературної мови. Культура слова. 1982. Вип. 22. С. 3 – 8.
11. Биржакова Е. Э., Войнова Л. А., Кутина Л. Л. Очерки по исторической лексикологии русского языка XVIII века Яз. контакты и заимствования. Л.: Наука. 1972. 431 с.

12. Блинова О. И. Термин и его мотивированность. В кн.: Терминология и культура речи. М.: Наука. 1981. С. 28 – 37.
13. Бойко М. Ф. Нові тенденції в розвитку сільськогосподарської термінології. В кн.: Мовознавство. К.: Вид-во АН УРСР. 1961. С. 93– 95 (Наук. зап. Ін-ту мовознавства АН УРСР. Т 16).
14. Бородина М. А., Гак В. Г. К типологии и методике историко-семантических исследований. Л.: Наука, 1979. 232 с.
15. Брагина А. А. Значение и оттенки значения в термине. В кн.: Терминология и культура речи. М.: Наука. 1981. С. 37 – 47.
16. Будагов Р. А. Человек и его язык. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. 262 с.
17. Будагов Р. А. К вопросу о месте советского языкознания в современной лингвистике. Вопр. языкознания. 1981. № 2. с. 22 – 36.
18. Булаховский Л. А. Введение в языкознание. М.: Учпедгиз, 1953. Ч.2. 178 с.
19. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. К.: Рад. школа. 1955. 248 с.
20. Виноградов В. В. Вступительное слово. В кн.: Вопросы терминологии: (Материалы Всесоюз. терминолог. совещ.). М.: Изд-во АН СССР. 1961. С. 3 – 10.
21. Виноградов В. В. Русский язык: Граммат. учение о слове. М.: Высш. шк. 1972. 614 с.
22. Виноградов В. В. Вопросы современного русского словообразования. Избр. тр.: Исслед. по рус. грамматике. М.: Наука. 1975. С. 155 –165.
23. Виноградов В. В. Об изучении общего лексического фонда в структуре славянских языков. Избр. тр.: Лексикология и лексикография. М.: Наука. 1977. С. 43 – 46.

24. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. Тр./Моск. ин-т истории, философии и лит. 1939. Т. 5. С. 3 – 54.
25. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию. Избр. работы по рус. яз. М.: Госиздат минпроса РСФСР. 1959. С. 419 – 442.
26. Гейченко В. Огріхи у технічній термінології. Літ. Україна. 1964. 27 жовт.
27. Гнатюк Г. М. Видання російсько-українських термінологічних галузевих словників (Хроніка). Лексикогр. бюл. 1961а. Вип. 8. С. 107 –110.
28. Гнатюк Г. М. Принципы составления русско-украинских терминологических словарей: Доклад. В кн.: Вопросы терминологии: (Материалы Всесоюз. терминолог. совещ.). М.: Изд-во АН СССР. 1961б. С. 201 – 204.
29. Головин Б. Н. Термин и слово. В кн.: Термин и слово. Горький: Изд-во Горьк. ун-та. 1980. С. 3 – 11.
30. Гончаренко Л. С. Про основні процеси розвитку науково-технічної лексики слов'янських мов. В кн.: Взаємодія слов'янських мов і літератур. К.: Вид-во Київ. ун-ту. 1972. С. 47 – 54.
31. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма. Л.: Наука. 1978. 235с.
32. Горецький П. Й. Історія української лексикографії. К.: Вид-во АН УРСР. 1963. 242 с.
33. Граудина Л. К. Вопросы нормализации русского языка: Грамматика и варианты. М.: Наука. 1980. 288 с.
34. Грінченко Б. Д. Словарь української мови: У 4-х т. К.: 1958 – 1959.
35. Громада / Ред. М. Драгоманов. Женева. 1879.
36. Громада /Ред. М. Драгоманов, М. Павлик, С. Подолинський. Женева. 1881.
37. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. М. 1971. 25 с.

38. Даниленко В. П. О грамматических особенностях терминов-существительных. Рус. Речь. 1970. № 6. С. 63 – 66.
39. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании. – Вопр. Языкознания. 1973. № 4. С. 76 – 85.
40. Даниленко В. П. О месте научной терминологии в лексической системе языка. 1976. № 4. С. 64 – 71.
41. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвист. описания. М.: Наука. 1977. 246 с.
42. Даниленко В. П., Скворцов Л.І. Теоретичні та практичні аспекти нормалізації наукової термінології. Мовознавство. 1980. № 6. С.16 – 21.
43. Денисов П. Н. Еще о некоторых аспектах изучения языков науки. В кн.: Проблемы языка науки и техники: Лог., лингвист. и ист.-науч. аспекты терминологии. М.: Наука. 1970. С. 52 – 89.
44. Дмитриенко В. А. Методологические проблемы науковедения. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1977. 175 с.
45. Єфременко В. Г. Підвищення довговічності деталей машин. Маріуполь. 2008. 184с.
46. Жовтобрюх М. А. Науковий стиль української мови. Мовознавство. 1968. № 1. С. 3 – 33.
47. Жовтобрюх М. А. Развитие терминологического словаря украинского языка в дооктябрьский период. Учен. зап. Моск. пед. ин-та. 1969. № 341. Вопр. филологии. С. 32 – 99.
48. Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і термінологічних діалектів. Мовознавство. 1973. № 1. С. 3 – 15.
49. Замкова В. В. Специальная лексика в Словаре Академии Российской: Лексика ремесел. В кн.: Словари и словарное дело в России XVIIIв. Л.: Наука. 1980. С. 90 – 101.
50. Зверев А. Д. Словообразование в современных восточнославянских языках. М.: Висш. шк. 1981. 205 с.

- 51.** Зорин З. М., Черемисина М. И. О специфике языка слов и языка символов в научном описании на примере физики. В кн.: Исследования по русской терминологии. М.: Наука. 1971. С. 68 – 77.
- 52.** Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові. К.: Вид-во АН УРСР. 1953. 167 с.
- 53.** Как работать над терминологией: Основы и методы. М.: Наука. 1968. 76 с.
- 54.** Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов. М.: Наука. 1977. 167 с.
- 55.** Ковалик І. І. Вчення про словотвір. Львів: Вид-во Льв. ун-ту, 1961. 83 с.
- 56.** Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Курс лекций. М.: ЭТС. 1999. 192с.
- 57.** Косенко А. А. Технологія і устаткування паяння. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 112с.
- 58.** Краткое методическое пособие по разработке и упорядочению научно-технической терминологии. М.: Наука. 1979. 126 с.
- 59.** Крижанівська А. В. Склад і структура лексики української мови. К.: Наук. Думка. 1984. 192 с.
- 60.** Крижанівська А., Симоненко Л. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології. К. 1987. 15 с.
- 61.** Кутина Л. Л. Формирование терминологии физики в России: Период предломоносовский, Первая треть 18 века. М. Л.: Наука. 1966. 288с.
- 62.** Кутина Л. Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем В кн.: Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. М.: Наука. 1970. С. 82–94.
- 63.** Лагутіна А. В. Термін і загальноживана мова. Культура слова. 1980. Вип. 18. С. 26 – 31.

- 64.** Лагутіна А. В. Застосування електроннообчислювальних машин для розробки й упорядкування термінології: Семінар у Києві. Вісн. АН УРСР. 1980. № 3. С. 93.
- 65.** Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику. М.: Прогресс. 1978. 543 с.
- 66.** Лейчик В. М. Термины и терминосистемы – пограничная область между естественными и искусственными языками. В кн.: Вопросы терминологии и лингвистической статистики. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та. 1976. С. 3 – 11.
- 67.** Лексика русского литературного языка XIX – начала XX века. М.: Наука. 1981. 358 с.
- 68.** Лопатин В. П. Русская словообразовательная морфемика. М.: Наука. 1977. 313 с.
- 69.** Лотте Д. С. Очередные задачи технической терминологии. Изв. АН СССР. Отд-ние обществ. наук. Сер. 7. 1931. С. 883 – 891.
- 70.** Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. М.: Изд-во АН СССР. 1961. 158 с.
- 71.** Маслов В. А. Теплотехніка для металургів (частина II). Маріуполь: ПДТУ. 2008. 224 с.
- 72.** Маслов В. А. Теплотехніка для металургів (частина I). Маріуполь: ПДТУ. 2008. 225 с.
- 73.** Марченко В. С Основні способи термінотворення. На матеріалі будівельної термінології. Культура слова. 1980. Вип. 18. С. 36 – 40.
- 74.** Миськевич Г. И. К вопросу о становлении терминологии: На материале космической лексики. В кн.: Терминология и культура речи. М.: Наука. 1981. С. 92 – 109.
- 75.** Морозова Л. В. Дифференциальные признаки термина: Структур. и статист. свойства англ. яз. Учен. зап. Калнин. пед. нн-та. 1969. Т. 64. Вип. 2. С. 223 – 249.

- 76.** Москаленко А. А. Нарис історії української лексикографії. К.: Рад. школа. 1961. 162 с.
- 77.** Моргунюк В., Войналович О. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія пресових понять). К.: Вирій. 1997. 256 с.
- 78.** Муравицкая М. И., Перебийнис В. И. О лингвистическом обеспечении банка терминов // Терминоведение и терминография в индоевропейских языках. Владивосток. 1987. 63 с.
- 79.** Наконечна Г. Теперішній етап розвитку української науково-технічної термінології. К.: Наук. думка. 1988. 198 с.
- 80.** Науково-технічний прогрес і мова: Тези доп. Респ. наук. конф./АН УРСР. Ін-т мовознавства; Житомир, пед, ін-т. Житомир. 1976. 182 с.
- 81.** Науково-технічний прогрес і мова. К.: Наук. думка. 1978. 194 с.
- 82.** Науково-технічний прогрес і проблеми термінології: Тези доп. респ. конф. (Львів, травень 1980 р.). К.: Наук. думка. 1980. 185 с.
- 83.** Нестеров О. Ю. Охорона праці в зварювальному виробництві. Маріуполь: 2008. 105с.
- 84.** Новикова Л. И. Эстетика и техника: альтернатива или интеграция. М.: Политиздат. 1976. 287 с.
- 85.** Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна. Х.: Вид-во Харк. ун-ту. 1968. 71 с.
- 86.** Паламарчук Л. С. Терминологическая лексика в общеязыковом (филологическом) словаре. В кн.: Проблематика определений терминов в словарях разных типов. Л.: Наука. 1976. С. 250 – 257.
- 87.** Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія. К.: Наук. думка. 1978. 203 с.
- 88.** Панько Т. І., Кочан І. М., мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підручник. Львів: Світ. 1994. 216 с.
- 89.** Парунакян В. Е., Хара М. В. Загальний курс транспорту. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 203 с.

- 90.** Перебийко В. С. Деякі закономірності в розвитку термінологічної лексики: На матеріалі «Енциклопедії кібернетики». Мовознавство. 1974. № 4. с. 3 – 12.
- 91.** Пінчук О. І. Деякі методологічні питання стандартизації термінологічної лексики. Мовознавство. 1976. № 6. с. 47 – 54.
- 92.** Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Харьков. 1888. Т. 1/2. 536 с.
- 93.** Потиха З. А. Современное русское словообразование. М.: Просвещение. 1970. 384 с.
- 94.** Пхайко Е. С. Динаміка і міцність металургійних машин. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 93с.
- 95.** Реформатский А. А. Что такое термин и терминология. В кн.: Вопросы терминологии. М.: Изд-во АН СССР. 1961. С. 46 – 54.
- 96.** Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка. В кн.: Проблемы структурной лингвистики. 1967. М.: Наука. 1968. С. 103–126.
- 97.** Родзевич Н. С. Деякі словотворчі тенденції сучасної термінологічної лексики української, російської та інших європейських мов. Мовознавство. 1963. Т. 18. с. 23 – 34.
- 98.** Родзевич Н. С. Поняття термін, термінологія і номенклатура в працях радянських і зарубіжних учених. Лексикогр. бюл. 1963. Вип. 9. С. 6 12.
- 99.** Русанівський В. М. Нове життя мови. Культура слова. 1976. Вип. 10. С. 5 – 19.
- 100.** Русанівський В. М. Культура і мова. – Мовознавство. 1979. № 6. С. 3 – 9.
- 101.** Руських В. П., Кривенко С. В., Кривенко О. В., Семаков В. Б. Технологічні основи автоматичного керування аглодоменим виробництвом. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 150 с.
- 102.** Серенко О. М., Роянов В. О. Зварювання. Вступ до спеціальності. – Маріуполь: ПДТУ. 2008. 258 с.

- 103.** Скворцов Л. И. Терминология и культура речи. В кн.: Исследования по русской терминологии. М.: Наука. 1971. С. 218 – 230.
- 104.** Скворцов Л. И. Вопросы терминологии и терминотворчества в эпоху НТР. В кн.: Терминология и культура речи. М.: Наука. 1981. С. 5 – 28.
- 105.** Скороходько Е. Ф. Про нормалізацію термінології (словотворчі моделі українських науково-технічних термінів). В кн.: Про культуру мови. К.: Наук. думка. 1964. С. 261 – 270.
- 106.** Скороходько Э. Ф. Семантические сети и некоторые количественные характеристики терминологической лексики. В кн.: Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. М.: Наука. 1970. С. 160 – 170.
- 107.** Словотвір сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка. 1979. – 406 с.
- 108.** Сударев В. П. Харлашин П. С. Методологія і статистичні дослідження в металургії. Маріуполь: ПДТУ. 2008. – 217с.
- 109.** Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии. М.: Учпедгиз. 1953. 310 с.
- 110.** Шанский Н. М. Развитие словообразовательной системы русского языка в советскую эпоху. В кн.: Мысли о современном русском языке. М.: Просвещение. 1989. с 155 – 166.
- 111.** Шмелев Д. Н. Основные процессы в лексике современных восточнославянских языков. В кн.: Славянское языкознание: VI Междунар. съезд славистов (Прага, авг., 1968). М.: Наука. 1968. с.393– 407.

Лексикографічні видання

- 112.** Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов. энциклопедия. 1972. 468 с.
- 113.** Бугай А. С. Короткий тлумачний математичний словник. Київ. 1964. 354 с.

114. Войналович О., Моргунюк В. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія пресових понять). К.: Вирій. 1997. 256 с.
115. Гейченко. В. В. Русско-украинский словарь научной терминологии. Математика. Физика. Техника. Науки о Земле и Космосе. К. 1997. 654 с.
116. Дармороси М. і Л. Словник технічної термінології. З російським покажчиком. Київ: Горно. 1926. 296 с.
117. Куяниця-Гуслиста Н. М. Російсько-український словник з механіки. К.: Вид-во АН УРСР. 1963. 340 с.
118. Ридик С. Термінологічний словник «Міцности матеріалів». 1924. 424 с.
119. Русско-украинский словарь: У 3-х т. Киев: Наук. думка. 1968. 687 с.
120. Російсько-український технічний словник. . К.: Держ. вид-во техн. Літератури. УРСР. 1961. 648 с.
121. Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки. Київ. 1994. 243 с.
122. Російсько-український фізичний словник. Київ. 1959. 340 с.
123. Секунда Т. Німецько-російсько-український словник термінів з обсягу механіки з українським та російським покажчиками. Київ. 1925. – 439 с.
124. Словник іншомовних слів /За ред. О. С. Мельничука. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР. 1974. 776 с.
125. Словник української мови: У 11-ти т. К.: Наук. думка. 1979.
126. Словник механічної термінології. Частина перша. Силові. (Проект). ВУАН, УНМ, Технічний відділ. Матеріали до української термінології та номенклатури. К, 1929. т. XV. 115 с.
127. Советский энциклопедический словарь. М.: Сов. энциклопедия. 1980. 1600 с.
128. Словник української мови: В 11-ти т. К.: Наук. думка, 1970 – 1980.

129. Хільчевський В. В., Шашлов В. І. Російсько-український словник з машинознавства та загального машинобудування. К.: Вид-во АН УРСР. 1959. 232 с.

130. Шелудько М., Садовський Т. Словник технічної термінології (загальний). (Проект). ВУАН, УНМ, Технічний Відділ. Матеріали до української термінології та номенклатури. К.: ДВУ. 1928 Т. X. 588 с.

ДОДАТОК

1. **абсорбировавший** (*недок.*) що абсорбува́в, що поглина́в, що вбира́в, що усмо́ктував
2. **абсорбировавший** (*док.*) що забсорбува́в, що погли́нув, що увібра́в, що усмокта́в
3. **абсорбировавшийся** (*пас. недок.*) абсорбо́ваний, абсорбо́ваний, поглина́ний, вбира́ний, усмо́ктуваний
4. **абсорбировавшийся** (*пас. док.*) забсорбо́ваний, погли́нений, увібра́ний, усмо́ктаний
5. **абсорбировать** (*недок.*) абсорбува́ти
6. **абсорбировать** (*усім об'ємом рідини або твердого тіла*) поглина́ти, вбира́ти, усмо́ктувати
7. **абсорбировать** (*док.*) забсорбува́ти, погли́нути, увібра́ти, усмокта́ти
8. **абсорбируемый** (*здатн. пас.*) забсорбо́вний, поглинний, вбирний, усмокто́вний
9. **абсорбируемый** (*у пас. дії*) абсорбо́ваний, забсорбо́ваний, поглина́ний, вбира́ний, усмо́ктуваний
10. **абсорбирующий** (*признач.*) абсорбува́льний, поглина́льний, вбира́льний, усмо́ктувальний
11. **абсорбирующий** (*здатн. акт.*) абсорбі́вний, поглині́вний, вбирі́вний, усмо́кті́вний
12. **абсорбирующий** (*в акт. дії*) що абсорбу́є, що поглина́є, що вбира́є, що усмо́ктує
13. **абсорбирующийся** (*здатн. пас.*) забсорбо́вний, поглинний, вбирний, усмокто́вний
14. **абсорбирующийся** (*у пас. дії*) абсорбо́ваний, забсорбо́ваний, поглина́ний, вбира́ний, усмо́ктуваний
15. **аккумулировать** (*недок.*) назбі́рувати, нагрома́джувати, акумулюва́ти, накопі́чувати

- 16. аккумуля́ровать** (*док.*) на́збира́ти, зна́збирува́ти, нагрома́дити, за́кумулюва́ти, на́копичи́ти
- 17. амортизи́ровать** (*недок.*) по́гаша́ти, по́гашува́ти, га́сíti, амортизува́ти, за́мортизо́вувати
- 18. амортизи́ровать** (*док.*) по́гасíti, за́мортизува́ти
- 19. амортизи́руемый** (*здатн. пас.*) по́гасни́й, за́мортизо́вний
- 20. амортизи́руемый** (*у пас. дії*) по́гашува́ний, га́шений, амортизо́ваний, за́мортизо́вуваний
- 21. амортизи́рующий** (*признач.*) по́гаша́льний, по́гашува́льний, амортизува́льний, за́мортизо́вувальний
- 22. амортизи́рующий** (*здатн. акт.*) по́гасі́вний, амортизі́вний
- 23. амортизи́рующий** (*в акт. дії*) що́ по́гашає, що́ га́сить, що́ амортизує
- 24. аппроксими́руемый** (*здатн. пас.*) за́проксимо́вний
- 25. аппроксими́руемый** (*у пас. дії*) а́проксимо́ваний, за́проксимо́вуваний
- 26. баланси́ровавшийся** (*пас. недок.*) зрівно́важува́ний, балансо́ваний, збаланси́вуваний
- 27. баланси́ровавшийся** (*неперех. недок.*) що́ зрівно́важува́вся, що́ балансува́вся, що́ збаланси́вувався
- 28. баланси́ровать** (*зводити до рівноваги*) зрівно́важува́ти, збаланси́вувати
- 29. баланси́ровать** (*утримуватися в рівновазі*) рівно́важити, балансува́ти
- 30. баланси́рующий** (*признач.*) зрівно́важува́льний, балансува́льний, збаланси́вувальний
- 31. баланси́рующий** (*здатн. акт.*) рівно́важі́вний, балансі́вний
- 32. баланси́рующий** (*в акт. дії*) що́ зрівно́важує, що́ збаланси́вувє, що́ рівно́важить, що́ балансує
- 33. баланси́рующийся** (*здатн. пас.*) зрівно́ва́жний, збаланси́вний

34. **балансирующий** (*у пас. дії*) зрівноважуваний, збалансовуваний
35. **балансирующий** (*здатн. неперех.*) зрівноважливий, балансівний, балансівкий
36. **балансирующий** (*у неперех. дії*) що зрівноважується, що балансуються, що збалансовується
37. **бездействовавший** що не діяв, що не чинів, що не працював
38. **бездействовать** бездіяти, не діяти, не чиніти, не працювати
39. **бездействующий** (*здатн. акт.*) бездіяльний, недіяльний, нечінний, непрацівний
40. **бездействующий** (*в акт. дії*) що не діє, що не чинить, що не працює
41. **блокировал** (*недок.*) блокувавши
42. **блокировал** (*док.*) заблокувавши
43. **блокировавший** (*недок.*) що блокував, що перешкоджав
44. **блокировавший** (*док.*) що заблокував, що перешкодив
45. **блокировавшийся** (*пас.*) блокований, заблоковуваний
46. **блокировавшийся** (*неперех.*) що блокувався
47. **блокировать** (*недок.*) блокувати, перешкоджати
48. **блокировать** (*док.*) заблокувати, перешкодити
49. **блокируемый** (*здатн. пас.*) заблокований
50. **блокируемый** (*у пас. дії*) блокований, заблоковуваний, якому перешкоджають
51. **блокирующий** (*признач.*) блокувальний, перешкоджальний
52. **блокирующий** (*здатн. акт.*) блоківний
53. **блокирующий** (*в акт. дії*) що блокує, що перешкоджає
54. **блокирующий** (*акт. суб'єкт дії*) блоківник
55. **блокирующий** (*здатн. пас.*) заблокований
56. **блокирующий** (*у пас. недок. дії*) блокований, заблоковуваний
57. **блокирующий** (*у пас. док. дії*) заблокований
58. **блокирующий** (*здатн. неперех.*) блоківливий

59. **блокирующийся** (*у неперех. дії*) що блокується
60. **блокируя** блокуючи, заблоковуючи
61. **вводимый** (*здатн. пас.*) запровадний, увідний
62. **вводимый** (*у пас. дії*) запроваджуваний; що його уводять; уводяний
63. **вводит** запроваджувати, уводити
64. **вгибавший** що вгинав
65. **вгибавшийся** (*пас.*) вгинаний
66. **вгибавшийся** (*неперех.*) що вгинався
67. **вгибаемый** (*здатн. пас.*) вгинний
68. **вгибаемый** (*у пас. дії*) вгинаний
69. **вгибать** вгинати
70. **вгибающий** (*здатн. акт.*) вгинальний
71. **вгибающий** (*в акт. дії*) що вгинає
72. **вгибающийся** (*здатн. пас.*) вгинний
73. **вгибающийся** (*у пас. дії*) вгинаний
74. **вгибающийся** (*здатн. неперех.*) вгинкий, вгинавий
75. **вгибающийся** (*у неперех. дії*) що вгинається
76. **вгибая** вгинаючи
77. **вдавив** втиснувши, вдавівши
78. **вдавивший** що втиснув, що вдавів
79. **вдавившийся** (*пас.*) втиснений, вдавлений
80. **вдавить** втиснути, вдавїти
81. **вдавливавший** що втискав, що вдавлював
82. **вдавливавшийся** (*пас.*) втисканий, вдавлюваний
83. **вдавливааемый** (*здатн. пас.*) втисний, вдавний
84. **вдавливааемый** (*у пас. дії*) втисканий, вдавлюваний
85. **вдавливать** втискати, вдавлювати
86. **вдавливаающий** (*признач.*) стискальний, вдавлювальний
87. **вдавливаающий** (*в акт. дії*) що втискає, що вдавлює
88. **вдавливаающийся** (*здатн. пас.*) втисний, вдавний

89. **вдавливажающийся** (*у нас. дії*) втисканий, вдавлюваний
90. **вдавливая** втискаючи, вдавлюючи
91. **вдалбливать** вдобувати
92. **вдвигаемый** (*здатн. пас.*) всувний
93. **вдвигаемый** (*у нас. дії*) всовуваний, всуваний
94. **вдвигать** совувати, сувати
95. **вдвигающий** (*здатн. акт.*) совувальний, сувальний
96. **вдвигающий** (*в акт. дії*) що совує, що суває
97. **вдвигающийся** (*здатн. пас.*) всувний
98. **вдвигающийсяся** (*у нас. дії*) совуваний, суваний
99. **вдвинуть** сунути
100. **вдолбить** довбати
101. **вести** 1) вести, провадити, проводити; 2) тягнути, рхати
102. **ветвлящийся** (*здатн. неперех.*) галузівий, галузький
103. **ветвлящийся** (*у неперех. дії*) що розгалужується
104. **вжимать** втискати, тискувати
105. **взаимодействовать** взаємодіяти
106. **взаимодействующий** взаємодійний, взаємочінний
107. **взламывавшийся** (*пас.*) зломуваний, зламуваний
108. **взламываемый** (*здатн. пас.*) зломний, зламний
109. **взламываемый** (*у нас. дії*) зломуваний, зламуваний
110. **взламывать** зломлювати, зламувати
111. **взорвавшийся** (*пас.*) підірваний, вісаджений у повітря
112. **взорвавшийся** (*неперех.*) що підірвався, вибухнутий
113. **взорвать** підірвати, вісадити у повітря
114. **взорваться** підірватися, вибухнути
115. **вибрировать** вібрувати, тремтіти
116. **вибрирующий** (*признач.*) вібрувальний
117. **вибрирующий** (*здатн. неперех.*) вібрівкий, тремтливий
118. **вибрирующий** (*у неперех. дії*) що вібрує, що тремтіть

119. **включавший** 1) що вмикáв; 2) що ввóдив; 3) що містив (у собі)
120. **включавшийся** (*пас.*) вмикáний, що його ввóдили, ввóдяний, вміщуваний
121. **включавшийся** (*неперех.*) що вмикáвся, що ввóдився
122. **включаемый** (*здатн. пас.*) вмикн́ий, вв́ідн́ий
123. **включаемый** (*у пас. дії*) вмикáний, що його ввóдять, ввóдяний, вміщуваний
124. **включать** 1) вмикáти; 2) ввóдити; 3) містити (у собі)
125. **включающий** (*признач.*) вмикáльний, ввóдільний, вміщувальний
126. **включающий** (*в акт. дії*) що вмикáє, що ввóдить, що містить (у собі)
127. **включив** 1) увімкн́вши; 2) увівши; 3) вміст́ивши
128. **влиять** вплив́ати
129. **внедрить** упрв́адити, загли́бити
130. **внедрять** упров́аджувати, загли́блювати
131. **возбудить** збуд́ити
132. **возбуждать** збу́джувати
133. **возвратимый** вертн́ий
134. **возвратившийся** (*пас.*) вёрнутий
135. **возвратившийся** (*неперех.*) що верну́вся
136. **возвратит** верну́ти
137. **воздействовать** 1) (*недок.*) діяти
138. **воздействовать** 1) (*док.*) подіяти
139. **воздействовать** 2) (*влиять*) (*недок.*) вплив́ати
140. **воздействовать** 2) (*док.*) впли́нути
141. **возмущать** збу́рювати
142. **возникать** виниќати, постав́ати
143. **возникнут** віникну́ти, поста́ти
144. **возобновит** віднов́ити
145. **возрастать** зроста́ти, більшати

146. **воронить** металл воронувати метал, чорніти метал, барвити метал
147. **воспламеняться** займатися, (*вспыхивать*) спалахувати
148. **воспринимать** сприймати
149. **воспроизводить** відтворювати
150. **восстанавлять** 1) відновлювати, відновляти 2) відбудовувати
151. **восстановить** 1) відновити; 2) відбудувати
152. **впитать** увібрати, усмоктати
153. **впитывать** (*недок.*) вбирати, усмоктувати
154. **впитывать** (*док.*) увібрати, усмоктати
155. **вращать** обертати
156. **вспучивать** випинати, видимати
157. **вспучить** віпнути, віднути
158. **втянуть** втягти, втягнути
159. **выбрасывать** викидати
160. **выламывать** виламувати, виломлювати
161. **выполнить** виконати, здійснити
162. **выполняют** виконувати, здійснювати
163. **выпрямить** віпростати, віпрямити, вірівняти
164. **выпрямляют** випростовувати, випрямляти, вирівнювати
165. **выпучить** віпнути
166. **вытесняющий** (*здатн. акт.*) витискальний, витіснювальний
167. **вытесняющий** (*в акт. дії*) що витискає, що витісняє
168. **вычислить** обчислити, вірахувати
169. **газообразующий** (*признач.*) газоутворювальний
170. **газообразующий** (*здатн. акт.*) газотвірний
171. **градуировать** градуювати
172. **граничить** межувати
173. **давить** 1) тіснути; 2) (*раздавливает*) роздавлювати, давити
174. **делит** ділити, розділяти
175. **демпфировать** демпфувати

176. **деполяризовать** (*недок.*) **деполяризувати**, **здеполяризувати**, **здеполяризувати**, **знеполяризувати**
177. **деполяризовать** (*док.*) **здеполяризувати**, **знеполяризувати**
178. **детализировать** (*недок.*) **деталювати**
179. **детализировать** (*багатораз.*) **здетальовувати**
180. **детализировать** (*док.*) **здеталювати**
181. **деформировать** (*недок.*) **деформувати**, **неформити**
182. **деформировать** (*багатораз.*) **здеформувати**, **знеформлювати**
183. **деформировать** (*док.*) **здеформувати**, **знеформити**
184. **дифференцировать** (*недок.*) **диференціювати**
185. **дифференцировать** (*багатораз.*) **здиференційувати**
186. **дифференцировать** (*док.*) **здиференціювати**
187. **загружать** **завантажувати**
188. **зажать** **затиснути**
189. **закалить** (*недок.*) **гартувати**
190. **закалить** (*багатораз.*) **загартувати**
191. **закрепляют** **кріпити**, **закріплювати**, **закріплювати**
192. **замедлит** **сповільнити**, **уповільнити**
193. **замедляются** **повільнішати**
194. **застыть** **захолонати**
195. **затвердет** **затвердіти**, **затверднути**, **затужавити**
196. **излучать** (*перех.*) **промінити**, **променити**, **променювати**, **випромінювати**
197. **измельчат** **дрібнити**, **здрібнювати**, **подрібнювати**
198. **изолировать** (*недок.*) **ізолювати**, **відокремлювати**
199. **изолировать** (*док.*) **зізолювати**, **заізолювати**, **відокремити**
200. **интегрировать** (*недок.*) **інтегрувати**
201. **интегрировать** (*док.*) **зінтегрувати**
202. **интернолировать** (*недок.*) **інтернолювати**
203. **интернолировать** (*док.*) **зінтернолювати**

204. **искажать** спотвóрювати, викривля́ти
205. **исполняемый** (*здатн. пас.*) викона́ний
206. **исполняемый** (*у пас. дії*) вико́нуваний
207. **корродировать** (*перех. недок.*) роз'іда́ти, кородува́ти
208. **корродировать** (*перех. док.*) роз'їсти, скородува́ти
209. **корродировать** (*неперех. недок.*) піддава́тися роз'іда́нню, кородува́ти
210. **корродировать** (*неперех. док.*) підда́тися роз'іда́нню, скородува́ти
211. **кристаллизировать** (*недок.*) кристалува́ти
212. **кристаллизировать** (*док.*) скристалува́ти
213. **металлообрабатывающий** металообрóблюваний, металообробóвий
214. **моделировать** (*недок.*) моделюва́ти, змодельо́увати
215. **моделировать** (*док.*) змоделюва́ти
216. **набегающий** (*здатн. неперех.*) набіга́вший, набіго́вий
217. **набегающий** (*у неперех. дії*) набіжні́й, що набіга́є
218. **нагибаемый** (*здатн. пас.*) нагні́й, нахильні́й
219. **нагибаемый** (*у пас. дії*) нагінáний, нахиля́ний
220. **нагреваемый** (*здатн. пас.*) нагрівні́й
221. **нагреваемый** (*пас. об'єкт дії*) нагріва́нець
222. **налаживать** ла́годии, нала́годжувати
223. **намагнистит** намагнетува́ти
224. **намагничивать** магнетува́ти, намагнето́увати
225. **напрягать** пружити
226. **напрягать** (*багатораз.*) напру́жувати
227. **настраивать** 1) ладува́ти, настрóювати, ладна́ти, нала́годжувати;
- 2) набудо́увати
228. **нормализировать** (*недок.*) нормалізува́ти, нормалюва́ти
229. **нормализировать** (*док.*) знормалізува́ти, знормалюва́ти
230. **обжечь** обті́снути
231. **обжечь** віпалити

232. **обрезáть** (*недок.*) обр^ізати, обр^ізувати, обтинáти
233. **обрéзать** (*док.*) обр^ізати, обітн^ути, обт^яти
234. **оксидировать** (*недок. дія*) оксидува́ти
235. **оксидировать** (*багатораз. дія*) зоксидóвувати
236. **оксидировать** (*док.*) зоксидува́ти
237. **отгибаемый** (*здатн. пас.*) відгинний
238. **отгибаемый** (*у пас. дії*) відгинаний
239. **падать** 1) па́дати; 2) (*за величиною*) спадáти, м^еншати
240. **переключить** перемкн^ути
241. **перемещать** переміща́ти, переміщува́ти
242. **переносить** (*недок.*) перенóсити
243. **переносить** (*док.*) поперено́сити, переносі́ти
244. **подогреваемый** (*здатн. пас.*) підігрівний
245. **подогреваемый** (*у пас. дії*) підігріваний
246. **подогреваемый** (*пас. об'єкт дії*) підігрівáнець
247. **поколебать** поколива́ти, погойда́ти, похита́ти; (*один раз*)
коливн^ути, гойдн^ути, хитн^ути
248. **поляризовать** (*недок.*) поляризува́ти
249. **поляризовать** (*багатораз.*) споляризо́вувати
250. **поляризовать** (*док.*) споляризува́ти
251. **превратить** перетворі́ти, оберн^ути
252. **проверявший** що перевіря́в
253. **проверявший** (*акт. суб'єкт дії*) переві́рник, перевіря́льник
254. **прогибать** угинáти
255. **проектировать** (*недок.*) проектува́ти
256. **проектировать** (*док.*) спроєктува́ти
257. **размножать** мнóжити, розмножа́ти, розмнóжувати
258. **разогреваемый** (*здатн. пас.*) розігрівний
259. **разогреваемый** (*у пас. дії*) розігріваний
260. **разогреваемый** (*пас. об'єкт дії*) розігрівáнець

261. **разработать** розробіти, опрацювати
262. **разрушать** (*недок.*) руйнувати
263. **разрушать** (*багатораз.*) зруйнувати
264. **раскалывать** розколювати
265. **расплескать** розплющити, розплескати
266. **распространять** пошірювати, шірити
267. **рассохнуться** розсохнутися, порозсихатися
268. **расставлять** розставляти, розміщати, розміщувати
269. **рассыпаться** (*док.*) розсіпатися, розпа́стися
270. **рассыпаться** (*недок.*) розсипатися, розпадатися
271. **расчленить** розчленувати
272. **расшатываемый** (*здатн. пас.*) розхитний
273. **расшатываемый** (*у пас. дії*) розхітуваний
274. **расширяемый** (*здатн. пас.*) розширний
275. **расширяемый** (*у пас. дії*) розшіряний, розшірюваний
276. **расширяемый** (*пас. об'єкт дії*) розшірюванець
277. **реализовать** (*недок.*) здійснювати, реалізувати, зреалізувати
278. **реализовать** (*док.*) здійснити, зреалізувати
279. **релаксировать** (*недок.*) релаксувати, сла́бшати
280. **релаксировать** (*док.*) зрелаксувати, посла́бшати
281. **ремонттировать** (*недок.*) ремонтувати, поправляти, лагодити
282. **ремонттировать** (*док.*) відремонтувати, поправити, полагодити
283. **рушиться** (*недок.*) валітися, звальюватися, розвальюватися, руйнуватися, па́дати
284. **рушиться** (*док.*) звалітися, розвалітися, зруйнуватися, упати
285. **рыхлить** пушити, розпушувати
286. **сдвигать** (*недок.*) зсувати, зрушати
287. **сдвигать** (*багатораз.*) зсівувати, зрушувати
288. **сдвинуть** зсунути, зрушити
289. **сжимать** стискати, стіскувати

290. **смéшивать** міша́ти, змі́шувати, перемі́шувати
291. **сминать** зминáти, м'я́ти
292. **смягчать** (*недок.*) м'я́кшити
293. **смягчать** (*багатораз.*) пом'я́кшувати
294. **сопротивляться** (*недок.*) проті́витися, чині́ти о́пір
295. **сопротивляться** (*багатораз.*) спротивля́тися, зчиня́ти о́пір,
опира́тися
296. **сопротивляться** (*док.*) спроті́витися, зчині́ти о́пір
297. **сорбировать** (*недок.*) сорбува́ти, поглина́ти, вбира́ти, усмо́ктувати
298. **сорбировать** (*док.*) зсорбува́ти, погли́нути, увібра́ти, усмокта́ти
299. **сосредоточивать** (*недок.*) осере́дити
300. **сосредоточивать** (*багатораз.*) зосере́джувати
301. **стабилизировать** (*недок.*) уста́лювати, стабілізува́ти,
застабілізува́ти
302. **стабилизировать** (*док.*) усталити, застабілізува́ти
303. **суммировать** (*недок.*) підсумо́вувати, бра́ти су́му
304. **суммировать** (*док.*) підсумува́ти
305. **сцеплять** зче́плювати
306. **тормозить** гальмува́ти
307. **тормозить** (*багатораз.*) загальмо́вувати
308. **удлинить** ві́довжити, подóвжити, здóвжити, доточи́ти
309. **укрупняют** збі́льшувати, укрупнюва́ти
310. **ускоряемый** (*здатн. нас.*) пошвидні́й, поскорні́й, пришвидні́й,
прискорні́й
311. **ускоряемый** (*у нас. дії*) пошві́дшуваний, поско́рюваний,
пришві́дшуваний, приско́рюваний
312. **ускоряемый** (*нас. об'єкт дії*) пришві́дшуванець, приско́рюванець
313. **утонить** сто́ншити, пото́ншити
314. **фиксировать** (*недок.*) фіксува́ти
315. **фиксировать** (*док.*) зафіксува́ти

316. **формировать** (*недок.*) формувáти
317. **формировать** (*багатораз.*) сформóвувати
318. **центрировать** (*недок.*) центрувáти
319. **центрировать** (*багатораз.*) зцентрóвувати
320. **центрировать** (*док.*) зцентрувáти
321. **центрируемый** (*здатн. пас.*) зцентрóвний
322. **центрируемый** (*у пас. дії*) зцентрóвуваний, центрóваний
323. **центрирующий** (*признач.*) центрувáльний
324. **центрирующий** (*здатн. акт.*) ценрівні́й
325. **центрирующий** (*в акт. дії*) що центрúє
326. **шагать** крокувáти
327. **щемить** стискáти, стíскувати
328. **экзаменовать** (*недок.*) іспитувáти, екзаменувáти
329. **экзаменовать** (*багатораз.*) зіспитóвувати, екзаменóвувати
330. **экзаменовать** (*док.*) зіспитувáти, зекзаменувáти
331. **эксплуатировать** (*недок.*) експлуатувáти
332. **эксплуатировать** (*док.*) зексплуатувáти
333. **экстраполировать** (*недок.*) екстраполювáти
334. **экстраполировать** (*док.*) зекстраполювáти
335. **экспериментирующий** (*признач.*) експериментувáльний
336. **экспериментирующий** (*в акт. дії*) що експериментує
337. **экспериментирующий** (*акт. суб'єкт дії*) експериментáтор,
експериментувáч
338. **юстировать** (*недок.*) юстувáти
339. **юстировать** (*багатораз.*) з'юстóвувати
340. **юстировать** (*док.*) з'юстувáти